МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ БІЗНЕСУ І ПРАВА
КАФЕДРА ГАЛУЗЕВОГО ПРАВА

ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ СЛІДЧИМ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Кваліфікаційна робота (проєкт)

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: студентка ІІ курсу 13-282Мз група
Спеціальності: 081 Право
Освітньо-професійної програми «Право»
Журавльова Інна Ігорівна

Керівник **к.ю.н., доц. Проценко М.В.**

Рецензент **к.ф.н., доц. Циганок С.В**

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ……...3

ВСТУП…….4

РОЗДІЛ 1. Загальнотеоретична характеристика інституту закриття кримінального провадження……...……...9

1.1. Форма закінчення досудового розслідування……...9

1.2. Становлення, зміст та значення кримінального процесуального інституту закриття кримінального провадження……...…20

РОЗДІЛ 2. Процесуальний порядок закриття кримінального провадження слідчим……..…...28

2.1. Передумови та підстави закриття кримінального провадження…...28

2.2. Процесуальний порядок закриття кримінального провадження слідчим на стадії досудового розслідування…….…….55

2.3. Оскарження рішення слідчого про закриття кримінального провадження……...65

ВИСНОВКИ..……...……76

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……..…86

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Декрети РНК РРФСР та УСРР 1918-1921 рр. – Декрет РНК РРФСР «Про хабарництво» від 8 травня 1918 р. та Декрет РНК УСРР від 1 жовтня 1921 р. «Про боротьбу з хабарництвом»

Європейська конвенція 1957 р. – Європейська конвенція про видачу правопорушників від 13 грудня 1957 р.

КК України – Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III

КК УСРР 1922 р. – Кримінальний кодекс УСРР 1922 р.

КК УСРР 1927 р. – Кримінальний кодекс УСРР 1927 р.

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI

КПК УСРР 1922 р. – Кримінально-процесуальний кодекс УСРР

Мінська конвенція – Конвенція про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22.01.1993 р.

МПГПП – Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р.

Протокол № 7 до КЗПЛ – Протокол N 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 22.11.1984 р. № 7

ЦК України – Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV

ВСТУП

Актуальність теми. Становлення та розвиток України як правової держави нерозривно пов’язано з визнанням прав і свобод людини найвищою соціальною цінністю держави та суспільства. Особливо, це положення є актуальним для кримінальної процесуальної діяльності, яка безпосередньо пов’язана з втручанням держави в особисте життя людини та певним обмеженням її прав у випадках, передбачених законом. Адже, особа, яка залучена до кримінального судочинства як підозрюваний та обвинувачений, зазнають істотних правообмежень. У зв’язку з цим, особливої актуальності набувають питання забезпечення їх прав під час кримінального провадження загалом, та закриття досудового розслідування зокрема.

Однією з форм закінчення досудового розслідування, передбачених ст. 283 нового КПК України, є закриття кримінального провадження. Закриття кримінального провадження – це один із важливих кримінальних процесуальних інститутів, який забезпечує реалізацію положення ст. 2 КПК України «завдання охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений і жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу» [38] .

Така форма закінчення досудового розслідування була передбачена ст. 212 КПК України від 28 грудня 1960 р., який втратив чинність, однак існує ряд суттєвих відмінностей у підставах та процесуальному порядку їх застосування у порівнянні із новим КПК України.

Кримінально-процесуальне законодавство України діє на основі загальновизнаного європейського принципу, згідно з яким особа може бути визнана винною лише за рішенням суду, однак практика закриття кримінального провадження та недосконаліть чинного законодавства з приводу цього питання спонукали провести дане дослідження.

Тема закриття кримінального провадження досліджувалася в працях С.М. Благодира, А.О. Гетьмана, Г.І. Глобенко, Ю.О. Гришина, О.Я. Дубинського, Н.В. Жогіна, Ф.Н. Фаткулліна, В.А. Ковалева, Г.Р. Крета, А.О. Ляша, Р.І. Матюшенко, В.А. Михайлова, М.А. Самбора, О.Ю. Татарова, Г.Б. Яновицької та інші.

Проте, незважаючи на значну кількість наукових публікацій окремі питання закриття кримінального провадження слідчим залишаються недостатньо вирішеними, що у свою чергу може негативно позначитися на його застосуванні в Україні. Разом з цим, у зв'язку з прийняттям нового КПК України у національному законодавстві з'явилася значна кількість новел, які вимагають теоретичного осмислення. Тому існує нагальна потреба розглянути питання щодо підстав та процесуального закриття кримінального провадження слідчим.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Кваліфікаційну роботу виконано в контексті наукових досліджень відповідно до пункту 3.4.2.5 «Основні наукові напрями та найважливіші проблеми фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних, суспільний і гуманітарних наук» Національної академії наук України на 2019-2023 роки, пункту 9 розділу «Правове забезпечення інформаційної сфери України» Пріоритетний напрямів розвитку правової науки на 2016-2020 роки Національної академії правових наук України, пункту 9.1 «Реалізація державної політики та пріоритетний напрямів створення сучасної інформаційної інфраструктури України» Переліку пріоритетний напрямів наукового забезпечення діяльності

органів внутрішніх справ України на період 2015-2019 роки, затвердженого наказом МВС України від 16 березня 2015 року №275, тематики науково-дослідної роботи кафедри галузевого права історико-юридичного факультету Херсонського державного університету «Теорія та практика реформування галузевого законодавства України» (номер державної реєстрації № 0118U006817). Тему кваліфікаційної роботи затверджено Вченою радою Херсонського державного університету (наказ №902-Д від 05.11.2019).

Метою дослідження є комплексне дослідження проблем процесуального порядку закриття кримінального провадження слідчим та розробки окремих науково-практичних рекомендацій щодо удосконалення чинного законодавства в даній сфері.

Поставлена мета обумовила вирішення наступних **завдань:**

– дослідити природу форми закінчення досудового розслідування;

– визначити особливості становлення, змісту та значення кримінального процесуального інституту закриття кримінального провадження;

– визначити передумови та підстави закриття кримінального провадження;

– проаналізувати процесуальний порядок закриття кримінального провадження слідчим на стадії досудового розслідування;

– дослідити особливості оскарження рішення слідчого про закриття кримінального провадження.

– в підготувати науково-обґрунтовані рекомендації, спрямовані на вдосконалення теорії та практики регулювання закриття кримінального провадження слідчим.

Об’єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають між суб’єктами кримінально-процесуальної діяльності у зв’язку з закриттям кримінального провадження.

Предметом дослідження є підстави та процесуальний порядок закриття кримінального провадження слідчим у кримінальному судочинстві України.

Методологічною основою дослідження є сукупність методів і прийомів наукового пізнання серед яких: діалектичний, юридичний, а також комплекс спеціальних методів.

Під час виконання роботи використовувалися і окремі наукові методи: історичний, порівняльно-правовий, формально-логічний. Історичний метод застосовувався для вивчення становлення і розвитку форм закриття кримінального провадження. У свою чергу, порівняльно-правовий метод використано для виявлення особливостей закриття кримінального провадження у різні історичні періоди розвитку України та країн пострадянського простору. Формально-логічний метод застосовано при визначенні таких понять, як «закриття кримінального провадження», «форма закінчення досудового розслідування», «кримінально-процесуальний інститут закриття кримінального провадження», «оскарження рішення слідчого про закриття кримінального провадження» та ін. Метод юридичного аналізу використовувався для усвідомлення змісту норм кримінального, кримінально-процесуального законодавства та відомчих нормативних актів, які регламентують порядок закриття кримінального провадження.

Теоретичну основу дослідження становлять наукові праці з історії, філософії, теорії держави та права, кримінології, логіки, лінгвістики, цивільного, кримінального, кримінального процесуального права.

Інформаційну та нормативну базу дослідження складають Конституція України; Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України; постанови Пленуму Верховного Суду України, норми міжнародного права, в яких закріплено стандарти кримінального правосуддя, зокрема Загальна декларація прав людини (1948 р.), Європейська конвенція про видачу правопорушників (1957 р.),

Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 року), Протокол N 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1984 р.) тощо.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дана робота є продовженням наукових досліджень основних питань щодо закриття кримінального провадження слідчим у новому кримінальному процесі України.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання сформульованих висновків в подальшому дослідженні кримінально-процесуального регулювання закриття кримінального провадження слідчим. А також, висновки дослідження можуть бути корисними при тлумаченні положень законодавства в правозастосовній практиці та при підготовці навчально-методичних матеріалів з курсу «Кримінальне процесуальне право».

Апробація результатів дослідження. Основні положення дослідження були представленні збірнику наукових праць студентів «Магістерські студії» 2020 року.

Публікації. Основні теоретичні положення та висновки кваліфікаційної роботи знайшли відображення в наступних публікаціях:

Журавльова І.І. Історичні аспекти закриття кримінального провадження. *Магістерські наукові студії.* Збірник наукових праць студентів. Херсон: ХДУ, 2020. (готується до друку).

Структура роботи обумовлена її метою, завданнями та предметом дослідження й складається зі вступу, переліку умовних скорочень, двох розділів, які містять у собі п’ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1
ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНСТИТУТУ ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

1.1. Форма закінчення досудового розслідування

Кримінальний процесуальний кодекс України (далі КПК України) визначає підстави і порядок закриття кримінального провадження та провадження щодо юридичної особи, проте не містить визначення поняття «закриття кримінального провадження» [38]. В даному підпункті ми більш детально зупинимося на визначення поняття та змісту закриття кримінального провадження як однієї із форм закінчення досудового розслідування.

Вважаємо, що дослідження поняття та змісту «форми закінчення досудового розслідування» необхідно розпочати з визначення загально-філософського поняття «форма», понять «правова форма», «правозастосовна форма» і «кримінально-правова форма».

Загально-філософське поняття «форма» має декілька схожих трактування. Зокрема, у великому енциклопедичному словнику поняття форма розуміється, як зовнішнє вираження якого-небудь змісту, що є визначальною сукупністю частин цілого [10]. Форма – це зовнішні риси, вигляд предмету, а також внутрішня його будова та структура [86, с. 342]. Будь-яка форма — це організація предмету або явища, що розрізняється на внутрішню і зовнішню форми [87, с. 57].

Правова форма – це організаційна форма дій державних органів, її посадових осіб, що полягають у вчиненні, на основі права, юридичних актів, у результаті чого для суб'єктів правовідносин виникають юридичне значимі результати [33, с. 72]. Правова форма діяльності – організаційно-управлінська форма діяльності уповноважених на те

суб'єктів, завжди пов'язана зі здійсненням юридичнозначущих дій (розглядом юридичних справ) у порядку, визначеному законом [76, с. 136].

Ми вважаємо, що за загальним правилом, будь-яка правова форма повинна відповідати таким ознакам:

1) правова форма передбачає розгляд юридичної справи та винесення відповідного правового рішення (зокрема, винесення вироку або іншого процесуального рішення);

2) правова форма використовує норми матеріального або процесуального права, як спеціальний робочий інструментарій;

3) правова форма здійснюється виключно уповноваженими на те суб'єктами;

4) правова форма закріплюється в офіційних процесуальних документах (вироку, протоколі допиту, постанові про проведення обшуку та ін.);

5) в ході розгляду справи правова форма регламентує відносини, що складаються, системою норм процесуального права;

6) при розгляді справ правова форма використовує досягнення юридичної техніки (наприклад, у кримінальному провадженні широко застосовується криміналістика) [76, с. 137].

Правозастосовна форма – це застосування правових норм і винесення обов'язкових для виконання індивідуально-правових рішень [62, с .48]. Застосування правових норм (правозастосовча діяльність) – це одна із форм реалізації права, яка має державно-владний організуючий характер компетентних державних органів і уповноважених державою інших суб'єктів суспільних відносин та направлена на зміну, припинення або виникнення правовідносин шляхом видання індивідуальних актів застосування правових норм у певних формах, а також направлена на конкретизацію правового регулювання і охорону соціальних цінностей [42, с. 83].

Кримінально-процесуальна форма – це передбачений кримінально-процесуальним законом порядок усієї кримінально-процесуальної діяльності органів досудового розслідування, прокуратури і суду, а також громадян, залучених до сфери цієї діяльності, як і порядок вчинення її оформлення окремих процесуальних дій, прийняття, оформлення та звернення до виконання процесуальних рішень [59, с. 14].

Порядок провадження є єдиним (уніфікованим), що відіграє роль гарантії дотримання прав суб'єктів процесу. Але в деяких випадках законодавець встановлює особливі порядки провадження. Формальності, передбачені кримінальним процесуальним законом, утворюють собою зміст процесуальної форми [47, с. 32].

В теорії кримінального процесу з кримінально-процесуальною формою пов’язують наступне:

1) кримінально-процесуальна форма забезпечує умови дотримання демократичних засад та принципів кримінального провадження;

2) кримінально-процесуальна форма створює стійкий, стабільний, нормотворчо-визначений режим кримінального провадження;

3) кримінально-процесуальна форма забезпечує законність у діяльності органів досудового розслідування, суду, а також прокурорського нагляду у кримінальному провадженні [59, с. 27];

4) кримінально-процесуальна форма містить умови, що забезпечують активність учасників кримінального провадження (зокрема, визначає строки здійснення процесуальних дій);

5) кримінально-процесуальна форма закріплює гарантії прав і законних інтересів учасників кримінального процесу [58, с. 48];

6) кримінально-процесуальна форма створює умови для забезпечення повноти, всебічного та об’єктивного дослідження обставин

справи, встановлення істини, правильного і справедливого застосування закону [47, с. 33];

7) кримінально-процесуальна форма передбачає засоби, що забезпечують можливість виявлення в процесі провадження по справі причин і умов вчинення злочину, і прийняття процесуальних заходів запобігання злочинам у майбутньому;

8) кримінально-процесуальна форма має важливе значення для авторитету суду переконливості його вироку, здійснення виховного і загально-попереджуючого ефекту кримінального судочинства [59, с. 27].

В результаті дослідження нам вдалося виявити, що в кримінально-процесуальному праві закриття кримінального провадження розглядається в різних значеннях:

1) закриття кримінальному провадженні кримінального провадження як одна з форм закінчення досудового розслідування;

2) закриття кримінального провадження як юридичний факт;

3) закриття кримінального провадження як процесуальний акт (дія);

4) закриття кримінального провадження як процесуальна гарантія проти незаконного притягнення до кримінальної відповідальності;

5) закриття кримінального провадження як самостійний правовий інститут [54, с. 13].

Розкриваючи поняття та зміст закриття кримінального провадження як форми закінчення досудового розслідування слід звернути увагу, що деякі науковці визначають дану форму як «кінцевий етап розслідування, який включає в себе комплекс процесуальних дій щодо аналізу та оцінки зібраних щодо справи доказів, систематизації матеріалів кримінального провадження, ознайомлення із закінченням провадження учасників процесу (зацікавлених у кінцевому результаті справи) та вирішення заявлених клопотань, формування висновків

стосовно справи, що випливають із цього рішення, та їх реалізація» [22, с. 5].

Отже, підсумовуючи вищезазначене, закінчення досудового розслідування – це заключний етап діяльності кримінального провадження, коли відпадає необхідність в проведенні будь-яких слідчих та інших процесуальних дій.

У своїх працях А.Я. Дубинський звертає увагу на те, що закриття кримінальному провадженні у кримінально-правових відносинах виступає як юридичний факт [22, с. 87]. Відповідно до положень теорії держави та права юридичний факт – це зазначене в гіпотезі норми права конкретна життєва обставина, що є підставою виникнення, зміни або припинення правовідносин [76, с. 209].

Закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування, як юридичний факт тягне за собою наступні наслідки:

1) припиняються кримінально-правові та кримінальні процесуальні відносини;

2) вважається, що стадія досудового розслідування виконала всіх свої завдання;

3) «рішення про закриття кримінального провадження може бути підставою для відшкодування громадянинові шкоди, завданої незаконними діями органів досудового розслідування, прокуратури і суду (п. 2 ч. 1 ст. 2 Закону від 1 грудня 1994 року «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду»)»[67];

4) «закриття кримінального провадження виключає дію повноважень компетентних державних органів (слідчого, прокурора);

5) на слідчого та прокурора покладається обов'язок вжити заходів до усунення наслідків застосування заходів забезпечення кримінального провадження;

6) рішення про закриття кримінального провадження є правовстановлювальним юридичним фактом – з моменту прийняття цього рішення учасники досудового розслідування отримують право на його оскарження» (Л.М. Лобойко) [47, с. 34-35].

Отже, закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування, як юридичний факт є передумовою припинення кримінально-процесуальних відносин (закриття кримінального провадження) або їх зміни («звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності або звернення до суду з обвинувальним актом чи клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру» (ст. 283 КПК України) [38]).

Закриття кримінального провадження як процесуальний акт (дія) на етапі досудового розслідування – «…це заключний етап розслідування, під час якого уповноважена особа, в межах своїх повноважень, аналізує та оцінює зібрані докази і на їх основі констатує закінчення провадження у кримінальному провадженні по суті, у зв’язку з наявністю передбачених законом підстав» [9, с. 13].

Так, на думку Ф.Н. Фаткуліна та М.В. Жогіна «…закриття кримінального провадження як процесуальний акт, відображає рішення уповноваженої на те посадової особи про відсутність необхідних для кримінального судочинства передумов та про відмову від подальшого його ведення» [26, с. 304].

Закриття кримінального провадження як процесуальна гарантія проти незаконного притягнення до кримінальної відповідальності здійснюється на основі реабілітуючи та нереабілітуючих підстав. Прийнято вважати, що реабілітуючі підстави – це такі, відповідно до яких особа визнається невинною у вчиненні злочину, повністю реабілітованою. Зокрема, до них відносять: відсутність події злочину; відсутність складу злочину, недоведеність участі обвинуваченого у

вчиненні злочину, недосягнення віку, з якого можлива кримінальна відповідальність. Нереабілітуючі підстави – це ті, що звільняють від відповідальності та покарання особу, визнану винною у вчиненні злочину: амністія, закінчення строку давності.

При закритті кримінального провадження з реабілітуючих підстав має бути відновлено порушені права громадянина, відшкодовано шкоду, заподіяну незаконним затримуванням, застосуванням запобіжних заходів, притягненням як обвинуваченого. Права громадянина на відшкодування шкоди передбачено ч. 2 ст. 2 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду» від 01.12.1994 р. № 266/94-ВР. Положення про застосування цього Закону затверджено наказом Міністерства юстиції, Генеральної прокуратури та Міністерства фінансів України від 04.03.1996 р. № 6/5/3/41.

Закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування як самостійний правовий інститут, на думку В.О. Михайлова «…вирішує, по суті, питання про кримінальну відповідальність обвинуваченого (підозрюваного)» та «рішення дається у негативній формі та вимагає як необхідну передумову підбиття підсумків попереднього розслідування» [55, с.129].

Закриття кримінального провадження можна розглядати і як процес підготовки, прийняття та виконання рішення.

Ми погоджуємося з думкою тих науковців, що вважають, що закриття кримінального провадження має кінцевий характер: органи розслідування самі, без направлення справи до суду закінчують розслідування фактів, з приводу яких було почато провадження. Закриття кримінального провадження обумовлюється закінченням рішення щодо ряду питань, пов’язаних з завершенням розслідування в цій формі: скасування вжитих засобів процесуального примусу, засобів

забезпечення цивільного позову та можливої конфіскації майна, вирішення питання про речові докази, інші предмети та документи, які вилучали у процесі розслідування [43, с. 169].

Отже, з вищезазначеного ми можемо зробити висновок, що закриття кримінального провадження – неоднорідна форма закінчення досудового розслідування, тому таку «неоднорідність» необхідно враховувати при формулюванні його визначення.

Для визначення поняття «форма закінчення досудового розслідування» необхідно також визначити підстави застосування такої форми в кримінальному процесі. Відповідно до ст. 284 КПК України підставами для закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування є:

«1) встановлена відсутність події кримінального правопорушення;

2) встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення;

3) не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати;

4) набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою;

5) помер підозрюваний, обвинувачений, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого;

6) існує вирок по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню;

7) потерпілий, а у випадках, передбачених КПК України, його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення;

8) стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу;

9) стосовно податкових зобов’язань особи, яка вчинила дії, передбачені статтею 212 Кримінального кодексу України, досягнутий податковий компроміс відповідно до підрозділу 9-2 розділу XX "Перехідні положення" Податкового кодексу України;

9-1) існує нескасована постанова слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4, 9 цієї частини, у кримінальному провадженні щодо того самого діяння, що розслідувалося з дотриманням вимог щодо підслідності.

Учасники кримінального провадження мають право заявляти клопотання слідчому, прокурору про закриття кримінального провадження за наявності передбачених цим пунктом підстав;

10) після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений статтею 219 цього Кодексу, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров’я особи» [38].

«Слідчий, прокурор зобов’язані закрити кримінальне провадження також у разі, коли строк досудового розслідування, визначений статтею 219 цього Кодексу, закінчився та жодній особі не було повідомлено про підозру» [38].

Не може бути сумніву, що закриттям порушеного кримінального провадження закінчується щодо неї провадження, а у відомих випадках повністю або частково анулюється пред’явлене обвинувачення зі всіма правовими наслідками.

На думку Л.М. Лобойко «усі підстави закриття кримінального провадження залежно від впливу на його розвиток поділяються на:

1) підстави, за якими провадження закривається повністю;

2) підстави, за якими провадження закривається частково (наприклад, щодо окремих епізодів протиправної діяльності, щодо окремих осіб у межах одного кримінального провадження» [46, с. 36].

Про застосування такої процесуальної форми як закінчення досудового розслідування уповноважена особа приймає процесуальне рішення (акт застосування кримінально-процесуального права), яке повинно відповідати наступним ознакам:

1) рішення приймається тільки за наявності передбачених законом підстав;

2) рішення про закриття кримінального провадження – це правовий акт, який має встановлену законом форму;

3) рішення про закриття кримінального провадження приймається уповноваженими державою органами або посадовими особами в межах їх компетенції;

4) прийняттям рішення про закриття кримінального провадження завершуються кримінально-процесуальні та кримінально-правові відносини [54, с.33].

Відповідно до положень ст. 283 КПК України формами закінчення досудового розслідування є:

«1) закриття кримінального провадження;

2) звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;

3) звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру».

Інформація про закінчення досудового розслідування відповідно вноситься прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Отже, виходячи з вищезазначеного ми можемо визначити, що форма закінчення досудового розслідування – це кримінально-процесуальна правозастосовна форма припинення кримінально-процесуальних відносин (закриття кримінального провадження) або їх зміни («звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності або звернення до суду з обвинувальним актом чи клопотанням про застосування примусових заходів медичного

або виховного характеру» (ст. 283 КПК України) [38]) шляхом винесення уповноваженою особою відповідного акту-рішення.

На нашу думку закриття кримінального провадження, як одну з форм закінчення досудового слідства слід розуміти в широкому та вузькому розумінні.

Отже, ми вважаємо, що в широкому розумінні закриття кримінального провадження, як одна з форм закінчення досудового слідства – це самостійний правовий інститут кримінально-процесуальної гарантії проти незаконного притягнення особи до кримінальної відповідальності або звільнення її за реабілітуючи підстав.

А в вузькому розумінні закриття кримінального провадження, як одна з форм закінчення досудового слідства – це юридичний факт у вигляді процесуального акту (дії уповноваженої особи в процесі здійснення своїх кримінально-процесуальних повноважень) що є передумовою припинення або зміни кримінально-процесуальних відносин.

Закриття кримінального провадження, як одна з форм закінчення досудового слідства виступає кримінально-процесуальною правозастосовчою формою зовнішнього прояву результатів досудового розслідування та встановлення об’єктивної істини, щодо факту вчинення суспільно-небезпечного карного діяння та винесення рішення про закриття кримінального провадження.

Враховуючи вищезазначене, ми можемо виділити наступні ознаки закриття кримінального провадження:

1) закриття кримінального провадження регулюється системою правових норм, що забезпечують самостійність регулювання даних кримінально-процесуальних відносин;

2) закриття кримінального провадження характеризується безпосереднім зв’язком між правовими нормами та особливостями даних кримінально-процесуальних правовідносин;

3) стала процесуальна форма з визначеною системою процесуальних дій, які вчиняються при закритті кримінального провадження;

4) забезпечення завершення регулювання кримінально-процесуальних правовідносин або їх зміну.

1.2. Становлення, зміст та значення кримінального процесуального інституту закриття кримінального провадження

З'ясування поняття та сутності закриття кримінального провадження потребує дослідження історичного аспекту його становлення та розвитку у вітчизняному законодавстві.

Аналіз історичних джерел кримінально-процесуального права дає змогу визначити, що кримінально-процесуальний інститут закриття кримінального провадження історично розвивався як комплексний правовий інститут. Адже, законодавець на всіх етапах розвитку даного інституту пов'язував передумови й порядок закриття кримінального провадження з різноманітними підставами. Наприклад, з такими кримінально-процесуальними інститутами, як: підставами звільненням від кримінальної відповідальності, реабілітуючими та формально-процесуальними підставами.

В історичному розвитку кримінально-процесуального інституту закриття кримінального провадження можна виділити наступні етапи, що характеризуються різним ступенем визначеності підстав та порядку закриття кримінального провадження:

1. Етап становлення кримінально-процесуального інституту закриття кримінального провадження та його розвиток в період до першої половини XVII ст. (джерела: Руська Правда, Судебник Казимира 1468 р., Литовські статути, Магдебурзьке право, «Права, за якими

судиться малоросійський народ»). Даний етап характеризується тим, що порушення кримінального провадження здійснювалося за скаргою потерпілого безпосередньо судом, без попереднього розслідування обставин справи [8, с. 142; 75, с. 6; 29, с. 277].

2. Етап розвитку інституту закриття кримінального провадження в законодавстві за часів Російської імперії з другої половини XVII ст. до початку XIX ст. (Соборне Уложення 1649 р., Військові артикули Петра I 1715 р.) [60, с. 7].

3. Етап розвитку інституту закриття кримінального провадження в законодавстві Російської імперії з початку XIX – до початку XX ст. (Звід законів Російської імперії 1832 р., Статут кримінального судочинства 1864 р.) [23, с. 329] Зокрема, Статут Кримінального судочинства 1864 року передбачав, що слідчий після закінчення слідства відсилав провадження до прокурора, який складав висновок про віддання обвинуваченого до суду у формі обвинувального акту. Слід зазначити, що слідство могло бути закрито виключно судом на основі пропозиції прокурора окружному суду про закриття кримінального провадження [15, с. 13].

4. Етап розвитку інституту закриття кримінального провадження в законодавстві РРФСР та УСРР з початку 20-х років XX ст. до кінця 50-х років XX ст. (Декрети РНК РРФСР та УСРР 1918-1921 рр., КК УСРР 1922 р. і 1927 р., КПК УСРР 1922 р. і 1927 р.) [34, с.7]. В період становлення та розвитку Української СРР право приймати рішення про закриття кримінального провадження мав виключно суд, а більш пізніше – прокурор [15, с. 13], що свідчило про те, що певний період існували обмежені повноваження слідчого в кримінальному процесі.

5. Етап розвитку інституту закриття кримінального провадження в законодавстві УРСР з кінця 50-х років XX ст. до

прийняття нового КК України у 2001 р. (КПК УРСР 1960 р.). Так, КПК УРСР 1960 р. передбачав три форми закінчення досудового слідства:

а) складання обвинувального висновку та направлення справи через прокурора до суду;

б) закриття кримінального провадження;

в) «направлення справи до суду для вирішення питання про застосування примусових заходів медичного характеру (ст. 212 КПК УРСР 1960 р.» [40]). Станом на 2001 рік підставами для закриття кримінального провадження в КПК УРСР 1960 р. стали: «обставини, що виключають провадження в кримінальному провадженні (за відсутністю події злочину, за відсутністю в діянні складу злочин) та при недоведеності участі обвинуваченого у вчиненні злочину» [40].

6. Етап розвитку інституту закриття кримінального провадження в законодавстві України з прийняттям у 2001 р. КК України до моменту прийняття КПК України 2012 р. Зазначимо, що при підготовці до прийняття КПК України 2012 р. було впроваджено концептуально нові наукові розробки щодо інституту закриття кримінального провадження.

Ми можемо зробити висновок, що в різні періоди розвитку законодавства щодо закриття кримінального провадження в залежності від конкретних кримінально-правових підстав ускладнювалася або спрощувалася процесуальна форма прийняття рішення про закриття кримінального провадження.

У дослідженні більш детально зупинимося на визначенні поняття та змісту кримінально-процесуального інституту закриття кримінального провадження.

Дослідження поняття кримінально-процесуального інституту закриття кримінального провадження, як кримінально-процесуального

інституту слід починати з загально-правового визначення «правовий інститут»

Інститут права – це група правових норм (є складовою частиною галузі чи підгалузі права), що регулюють однорідні суспільні відносини, які тісно пов'язані між собою [94, с. 366].

Правовий інститут – це система взаємопов'язаних норм, які регулюють відносно самостійну сукупність суспільних відносин або їх компоненти. Серед видів правових інститутів розрізняють і галузеві інститути права, які складаються з норм однієї галузі (зокрема, інститути кримінально-процесуального права) [33, с. 189].

Інститути кримінально-процесуального права — це сукупність взаємопов'язаних об'єктом правового регулювання певних процесуальних норм. Наприклад, інститут окремої слідчої дії — це правові норми, що визначають умови її проведення, коло учасників та особливості їх статусу, процедуру провадження, порядок документування, відповідальність за порушення встановленої процедури.

Отже, кримінально-процесуальний інститут закриття кримінального провадження – це сукупність кримінально-процесуальних правових норм, що регулюють заключний етап розслідування, який завершує процес збирання доказів, та визначають кримінально-процесуальної гарантії проти незаконного притягнення особи до кримінальної відповідальності або звільнення її за реабілітуючи підстав.

У науковій теорії кримінального процесу зустрічаються два підходи до термінологічного визначення закриття кримінального провадження:

1) як «закриття кримінальної справи» [46, с. 35];
2) як «закриття кримінального провадження» [82, с. 67].

Термінологічне визначення закриття кримінального провадження як «закриття кримінального провадження» було нами розглянуто у пункті 1.1 даної дипломної роботи. Зазначимо що саме термін «закриття кримінального провадження» використовується в КПК України.

Як зазначає Татаров О.Ю. використання в КПК України терміну «провадження» обумовлено тим, що даний термін «… охоплює як діяльність уповноважених суб'єктів (результати цієї діяльності матеріалізовані у матеріалах кримінального провадження), так і широке коло правовідносин, що виникають у зв'язку з цією діяльністю» [80, с. 298].

На думку А.О. Ляш та С.М .Благодира «…закриття кримінального провадження — один з найважливіших актів судочинства, через який забезпечується вирішення вказаного у ст. 2 КПК України завдання охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений і жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу» [49, с. 25] .

Л. М. Лобойко вважає, що «закриття кримінальною провадження – це одна із форм закінчення досудового розслідування, що полягає у прийнятті рішення про припинення провадження і вирішення інших процесуальних питань» [46, с. 34].

Отже, узагальнюючи вищезазначене, ми можемо визначити, що закриття кримінального провадження – це кримінально-процесуальний інститут, що регулює процедуру завершення кримінального провадження на стадії досудового розслідування з метою забезпечення охорони прав осіб помилково визнаних обвинуваченими в кримінальному провадженні, незастосування кримінального покарання до тих осіб, які винні у вчиненні злочинів невеликої суспільної

небезпеки і можуть бути виправлені шляхом застосування до них примусових заходів виховного характеру та осіб, які втратили ознаки суспільної небезпечності.

Для подальшого правового вдосконалення регулювання та практики використання норм кримінально-процесуального законодавства актуальним залишається питання визначення значення процесуального інституту закриття кримінального провадження.

В теорії кримінального процесу науковці одностайно відзначають, що дотримання принципу законності та обґрунтованості при прийнятті рішення уповноваженої посадової особи про закриття кримінального провадження забезпечує не тільки виконання завдання кримінального процесу (а саме, притягнення до кримінальної відповідальності особи винної у вчиненні злочину та виправдання осіб помилково визнаних обвинуваченими в кримінальному провадженні), але й незастосування кримінального покарання до тих осіб, які винні у вчиненні злочинів, що не становлять великої суспільної небезпеки і можуть бути виправлені та перевиховані в інший спосіб, або до осіб, які втратили ознаки суспільної небезпечності.

Так склалося, що у практиці діяльності правоохоронних органів закриті кримінального провадження зазвичай рахують як негатив у діяльності слідчих підрозділів, що, в такому випадку, можливо припустилися процесуальних помилок та упущень. Особливо, таким «процесуальним браком» вважають кримінальне провадження закритим за реабілітуючих підстав. Керівники зазвичай вважають, що «правильне» провадження у кримінального провадження має завжди завершуватись складанням обвинувального висновку та направленням кримінальної справи до суду. В окремих випадках закриття кримінального провадження навіть пов’язують з небезкорисним намаганням слідчого «посприяти» особі, яка вчинила злочин, ухилитись від відповідальності [80, с. 297].

Так, на думку В. Т. Маляренко «…якщо б законодавець вимагав при порушенні кримінального провадження обов’язково знати і мати в наявності всі ознаки складу злочину і всю доказову інформацію, то він не передбачав би проведення досудового слідства взагалі та можливості закрити порушену кримінального провадження за відсутністю події або складу злочину, за недоведеністю участі обвинуваченого у вчиненні злочину або за іншими підставами» [41, с. 97].

Отже, ми можемо зробити висновок, що закриття кримінального провадження має наступне значення:

1) закриття кримінального провадження припиняє кримінально-правові та кримінально-процесуальні відносини;

2) закриття кримінального провадження свідчить про виконання всіх завдань відповідної стадії досудового розслідування;

3) закриття кримінального провадження виключає вчинення відповідних дій, щодо повноважень слідчого, прокурора та звільняє учасників досудового розслідування (підозрюваного, потерпілого та інші) від обов'язку підкорятися процесуальним вимогам слідчого, прокурора;

4) «рішення про закриття кримінального провадження може бути підставою для відшкодування громадянинові шкоди, завданої незаконними діями органів досудового розслідування, прокуратури і суду» (п. 2 ч. 1 ст. 2 Закону від 1 грудня 1994 року «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» [67]);

5) на уповноважених осіб покладається обов'язок вжити заходи щодо усунення наслідків застосування відповідних заходів забезпечення кримінального провадження та реалізувати прийняте рішення;

6) акт-рішення про закриття кримінального провадження є юридичним фактом, що не тільки припиняє кримінально-правові та

кримінально-процесуальні відносини, але й встановлює право учасників досудового розслідування на його оскарження.

Отже, ми вважаємо, що хоча рішення про закриття кримінального провадження не є беззаперечне свідчення недоліків у роботі слідчих, проте безпідставне відкриття кримінального провадження та помилки у розслідуванні дозволяють уникнути покарання особам, винним у вчинені злочину і обмежують права та законні інтереси держави і потерпілих.

РОЗДІЛ 2
ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ СЛІДЧИМ

2.1. Передумови та підстави закриття кримінального провадження

Як зазначалося вище, КПК України передбачена можливість, підстави та порядок закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування або під час судового провадження.

Зокрема, ч. 1 ст. 284 передбачено, що «кримінальне провадження закривається в разі, якщо:

1) встановлена відсутність події кримінального правопорушення;

2) встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення;

3) не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати;

4) набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою;

5) помер підозрюваний, обвинувачений, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого;

6) існує вирок по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню;

7) потерпілий, а у випадках, передбачених КПК України, його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення;

8) стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу;

9) стосовно податкових зобов’язань особи, яка вчинила дії, передбачені статтею 212 Кримінального кодексу України, досягнутий податковий компроміс відповідно до підрозділу 9-2 розділу XX "Перехідні положення" Податкового кодексу України;

9-1) існує нескасована постанова слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4, 9 цієї частини, у кримінальному провадженні щодо того самого діяння, що розслідувалося з дотриманням вимог щодо підслідності.

Учасники кримінального провадження мають право заявляти клопотання слідчому, прокурору про закриття кримінального провадження за наявності передбачених цим пунктом підстав;

10) після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений статтею 219 цього Кодексу, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров’я особи» [38].

«Слідчий, прокурор зобов’язані закрити кримінальне провадження також у разі, коли строк досудового розслідування, визначений статтею 219 цього Кодексу, закінчився та жодній особі не було повідомлено про підозру» [38].

А також, законодавець закріплює в ч. 2 ст. 284 КПК України положення про те, що «кримінальне провадження закривається судом:

1) у зв’язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності;

2) якщо прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення, за винятком випадків, передбачених КПК України»;

3) досягнуто податковий компроміс у справах про кримінальні правопорушення, передбачені статтею 212 Кримінального кодексу України, відповідно до підрозділу 9-2 розділу XX "Перехідні положення" Податкового кодексу України» [38].

Стаття 284 КПК України має імперативний характер, що містить чітко визначене правило поведінки, категоричні приписи щодо підстав закриття кримінального провадження. Тобто зазначений в даній нормі перелік підстав для закриття кримінального провадження є вичерпним та не підлягає розширеному трактуванню.

Зупинимося на більш детальній характеристиці кожної із зазначених підстав закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування.

На думку Благодира С. М. всі підстави закриття кримінального провадження слід класифікувати, що сприятиме правильному та об'єктивному їх застосуванню. Так, він зазначає, що «найбільш доцільно систематизувати ці підстави залежно від процесуального становища особи під час закінчення провадження, що має істотне практичне значення» [9, с. 11].

За вказаним критерієм таких авторів, як В.А. Ковалева М.М. Михеєнко, В.Т. Но ра та В.П. Шибіко підстави закриття кримінального провадження поділяються на реабілітуючи та нереабілітуючі [56, с. 24].

За загальним поняттям «реабілітації – це комплекс заходів, спрямованих на найшвидше і найбільш повне відновлення стану речей, який було порушено» [10].

На думку Ю.В. Бауліна та В.І. Борисова «реабілітуючі підстави закриття кримінального провадження – це ті підстави, які свідчать про повну невинуватість особи у вчиненні злочину, що їй інкримінується, тягнуть за собою зняття з неї обвинувачення, відновлення її доброго імені, гідності та репутації, а також відшкодування шкоди, завданої незаконним притягненням до відповідальності, затриманням або взяттям під варту» [36, с. 351]. Тобто, такі підстави передбачають відшкодування матеріальних та моральних збитків у разі, якщо їх було завдано особі в

результаті залучення її до кримінального провадження в статусі обвинуваченого.

В своїх працях А.О. Ляш та С.М.Благодир зазначають, що «коли йдеться про реабілітуючі підстави закриття кримінального провадження, слід виходити з того, що особа не вчинила протиправного діяння, передбаченого кримінальним законом, і, як результат, має право на реабілітацію» [49, с. 26]. Тобто, реабілітуючі підстави свідчать про повну невинуватість особи у вчиненні злочину.

До реабілітуючих підстав закриття кримінального провадження відносять підстави передбачені в ч 1 ст. 284 КПК України:

> «встановлена відсутність події кримінального правопорушення; встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення; не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати; набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою» [38].

А також ч. 2 ст. 284 КПК України визначає, що «у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності; якщо прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення, за винятком випадків, передбачених КПК України» [38].

Нереабілітуючі підстави – це такі, які звільняють від відповідальності та покарання особу, визнану винною у вчиненні злочину. До них відносять: амністія, скінчення строку давності тощо.

Встановлена відсутність події кримінального правопорушення.

Стаття 2 Кримінального кодексу України визначає, що підставою «кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого кримінальним законом» [38].

В КПК України визначається процесуальний порядок дій органів, уповноважених на розслідування та розгляд заяв і повідомлень про

злочини, спрямованих на встановлення наявності ознак злочину у конкретному діянні та його кваліфікацію за відповідними статтями кримінального закону, або ж спростування наявності ознак злочину у діянні особи [74, с. 311].

Відсутність події злочину означає випадки, коли самої події, котру можна було б розглядати як злочин, не було (наприклад, факту крадіжки) або коли ця подія була результатом діянь самого потерпілого або стихійних сил (нещасний випадок і т.д.) [20].

На думку А.В. Смирнова та К.Б. Калиновського «невстановлення (недоведеність) події злочину за загальним правилом є підставою лише для рішення про закриття кримінального провадження, однак не про відмову в її порушенні, оскільки для того щоб зробити висновок про невстановлення події, перш за все потрібно використати весь арсенал слідчих дій, передбачених кримінально-процесуальним законом та необхідних для доведення цієї події, що зазвичай можливе тільки після порушення кримінального провадження» [77].

Встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення

Відповідно п. 2 ч. 1 284 ст. КПК України порушене кримінальне провадження підлягає закриттю, зокрема, за відсутністю в діянні складу злочину [38].

На думку окремих російських науковців відсутність у діянні складу злочину (відповідно до п. 2 частини 1 ст. 24 КПК Росії) означає:

1) відсутність хоча б одного з елементів складу злочину;

2) наявність обставин, що виключають відповідно до закону злочинність діяння;

3) малозначність діяння [18, с. С. 330-331].

Ми погоджуємося з думкою українських авторів, які вважають, що у діях конкретної особи відсутній склад злочину, коли встановлено, що діяння, у якому є ознаки злочину, не передбачене чи не розцінюється

Кримінальним кодексом України як злочин. Зокрема, це стосується необхідної оборони, добровільної відмови від вчинення злочину (у випадку, коли підготовка до вчинення злочину не є об'єктивною стороною іншого виду злочину) та інших обставин, що виключають злочинність діяння [41, с. 17].

На думку М.І. Хавронюка «відсутність складу злочину обумовлюється відсутністю хоча б одного з елементів складу злочину: об'єкту, суб'єкту, об'єктивно та суб'єктивної сторони» [89, с. 246].

Відсутність у складі злочину безпосереднього об'єкта, тобто суспільних відносин, які поставлені законодавцем під охорону відповідної статті Особливої частини КК України, дає підстави для закриття кримінального провадження. Зокрема, не виступають об'єктом складу злочину суспільні відносини що не підпадають під дію КК України. Наприклад, не признання Бога, подружня зрада, що можуть бути об'єктом кримінальної охорони в країнах канонічного права [35].

Відсутній об'єкта складу злочину у діях, що виключені з числа суспільно-небезпечних. Дане положення стосується тих випадків, коли:

- «обіцяне до закінчення вчинення злочину неповідомлення про достовірно відомий підготовлюваний або вчинюваний злочин, за винятком випадків, коли вчинене діяння містить ознаки іншого злочину» (ч. 7 ст. 27 КК України) [35];

- «не обіцяне заздалегідь переховування злочинця, знарядь і засобів вчинення злочину, слідів злочину чи предметів, здобутих злочинним шляхом, або придбання чи збут таких предметів, за винятком випадків, передбачених статтями 198 та 396 КК» (ч. 6 ст. 27 КК України);

- йдеться про деякі інші види діянь (ч. 2 ст. 385 і ч. 2 ст. 396 КК України) [35].

М.І. Хавронюк зауважує, що об'єкт складу злочину відсутній і у випадку відсутності предмета злочину або потерпілого (наприклад, в

діях особи, яка умисно перешкоджає законній професійній діяльності письменника, який не є журналістом [89, с. 246].

Кримінальне провадження закривається у випадку встановлення відсутності в діянні складу кримінального правопорушення об'єктивної сторони. Слід відзначити, що саме, тоді, коли:

- відсутнє діяння як таке (у т.ч. незакінчене);

- відсутні передбачені як обов'язкова ознака простого складу злочину суспільно небезпечні наслідки;

- відсутня така, що є невід'ємною ознакою відповідного діяння, ознака місця, часу, способу, засобу, знаряддя чи обставини [89, с. 247].

Кримінальне провадження закривається у випадку встановлення відсутності в діянні складу кримінального правопорушення суб'єкта злочину, якщо діяння вчинене:

- не фізичною особою;

- неосудною особою;

- особою, яка не досягла віку кримінальної відповідальності;

- «неспеціальним» суб'єктом, якщо діяння може бути вчинено виключно спеціальним суб'єктом [89, с. 248].

Кримінальне провадження закривається у випадку встановлення відсутності в діянні складу кримінального правопорушення суб'єктивної сторони. Зауважимо, що дане положення стосується тих випадків, коли:

- відповідне діяння визнається суспільно небезпечним незалежно від того, вчинене воно умисно чи необережно, але у даному конкретному випадку психічне ставлення до нього особи, яка його вчинила, не характеризувалось а ні умислом, а ні необережністю (тобто йдеться про невинне діяння, зокрема казус);

- відповідне діяння визнається суспільно небезпечним лише якщо воно вчинене умисно, але у даному конкретному випадку психічне ставлення до нього особи, яка його вчинила, характеризувалось необережністю;

- відповідне діяння визнається суспільно небезпечним лише якщо воно вчинене з певною метою чи спрямованістю або з певних мотивів (і, відповідно, лише з прямим умислом), але у даному конкретному випадку у особи, яка його вчинила, такої мети (спрямованості) або такого мотиву (і прямого умислу) не було;

- відповідне діяння визнається суспільно небезпечним лише якщо воно вчинене умисно або через злочинну самовпевненість, але у даному конкретному випадку психічне ставлення до нього особи, яка його вчинила, характеризувалось необережністю у виді злочинної недбалості;

- йдеться про діяння, вчинене виконавцем, якщо воно не охоплювалося умислом співучасників – стосовно останніх [89, с. 248].

Слід зазначити, що вплив на прийняття рішення про закриття кримінального провадження також мають обставин, що виключають злочинність діяння. Відповідно положень КК України до них відносяться:

- необхідна оборона;
- уявна оборона;
- затримання особи, що вчинила злочин;
- крайня необхідність;
- фізичний або психічний примус;
- виконання наказу або розпорядження;
- діяння, пов'язане з ризиком;
- «виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації» [35] ;
- перевищення меж необхідної оборони і перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, крім випадків, прямо передбачених у статтях 118 і 124 КК України [35].

Також, М.І. Хавронюк зауважує, що не можна закрити кримінальне провадження за відсутністю складу злочину у випадках, коли:

1) діяння містить склад іншого злочину [89, с. 249];

2) має місце помилка:

а) юридична помилка характеризується хибним уявленням щодо злочинності або незлочинності вчиненого діяння Помилка в злочинності діяння може полягати як у тому, що особа вважає вчинене діяння злочином, коли насправді воно таким не є, так і у тому, що особа вважає вчинене нею діяння правомірним, тоді як воно є злочинним [88, с. 100] (ст. 68 Конституції України передбачає «незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності»);

б) Фактична помилка характеризується неправильною уявою щодо:

- об'єкта злочинного посягання;
- предмета посягання;
- особи потерпілого;
- знарядь та засобів вчинення злочину;
- причинного зв'язку;
- кваліфікуючих ознак злочину [88, с. 101].

Йдеться зокрема про так званий замах на непридатний об’єкт і замах з непридатними засобами, які є особливими формами злочину і з урахуванням спрямованості злочинного наміру тягнуть за собою кримінальну відповідальність на загальних підставах [89, с. 248].

Малозначне діяння, що має ознаки злочину впливає на прийняття рішення про закриття кримінального провадження. Так, в ч. 2 ст. 11 КК України передбачено положення, згідно з яким, за певних умов діяння не розглядається як злочин, хоча: формально містить ознаки діяння, передбаченого КК України, тобто формальна ознака злочину наявна;

нема матеріальної ознаки злочину, тобто діяння або зовсім не містить суспільної небезпеки, або вона є неістотною [35].

Таке розуміння ч. 2 ст. 11 КК України дозволяє нам вважати, що вона передбачає два варіанти:

1) діяння винного певною мірою суспільно небезпечне і тому може бути визнано адміністративним чи іншим правопорушенням або дисциплінарним проступком;

2) діяння винного позбавлено суспільної небезпеки взагалі і тому є не правопорушенням, а аморальним проступком, що не зачіпає норми права [1, с. 122].

Отже, застосування ч. 2 ст. 11 КК України можливе за таких умов:

1) дія або бездіяльність формально, як говорить закон, тобто з зовнішньої сторони містить ознаки діяння, передбаченого будь-якою статтею Особливої частини кримінального кодексу;

2) вчинена дія або бездіяльність є малозначною, тобто вона або зовсім не заподіяла і не могла заподіяти шкоди, або ж заподіяла незначну шкоду об'єктові посягання [35].

Вирішуючи питання про ступінь суспільної небезпечності вчиненого винним діяння, не можна залишати поза увагою такі обставини:

- небезпечність у конкретних умовах;
- фактична заподіяна шкода та до яких втрат могло призвести таке діяння [1, с. 123].

Дія або бездіяльність, яка на підставі ч. 2 ст. 11 КК України визнається малозначною і тому не є злочином, може бути адміністративним чи дисциплінарним проступком.

Ч. 2 ст. 14 КК України визначає, що готування до злочину невеликої тяжкості є підставою для закриття провадження. Готування до злочину невеликої тяжкості – це спеціальний випадок, коли закон

прямо визнає діяння малозначним (наприклад, готування до побоїв – ч. 1 ст. 126 КК України) [35]. У таких випадках кримінальне провадження не порушується або закривається з посиланням на ч. 2 ст. 14 КК України [35].

Набрав чинності закон, який скасовує кримінальну відповідальність за діяння

«Законодавство України про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України та загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права» (ст. 3 КК України) [35].

Відповідно до ст. 4 Кримінального кодексу України «Закон про кримінальну відповідальність набирає чинності через десять днів з дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено самим законом, але не раніше дня його опублікування. Злочинність і караність, а також інші кримінально-правові наслідки діяння визначаються законом про кримінальну відповідальність, що діяв на час вчинення цього діяння. Часом вчинення злочину визнається час вчинення особою передбаченої законом про кримінальну відповідальність дії або бездіяльності» [35].

Кримінальний кодекс України складається з кримінальних законів, які системно розміщені (кодифіковані) в межах Кодексу і діють з часу набрання чинності даного кодексу. На думку Ю.В. Бауліна, В.І. Борисов та інших «кожен з кримінальних законів містить певні правові приписи, викладені у вигляді кримінально-правової норми. У КК України кримінальний закон позначений як «закон про кримінальну відповідальність» (дане поняття є тотожним поняттю «кримінальний закон»)» [36, с. 36], тому в подальшому будемо використовувати саме таке його.

Закон про кримінальну відповідальність – це нормативно-правовий акт, що приймається Верховною Радою України (в окремих

випадках, всеукраїнським референдумом) і містить правові приписи, які визначають підстави та принципи кримінальної відповідальності, визначають, які суспільне небезпечні діяння є злочинними, покарання що належить застосовувати до осіб, визнаних винними у їх вчиненні, визначають кримінально-правові наслідки вчинення злочину.

На думку В.В. Сташиса «законом про кримінальну відповідальність називається і Кримінальний кодекс України, і окремі його правові приписи, викладені у вигляді кримінально-правової норми» [36, с. 36].

Згідно до ч. 5 ст. 94 Конституції України «закон України набирає чинності через десять днів з дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено самим законом, але не раніше дня його опублікування» [32].

Як зауважує В.В. Сташиса та В.Я. Тація «набрання законом чинності – це початковий момент його дії, з якого закон може застосовуватися до діянь, описаних у ньому. Воно може мати місце лише після офіційного оприлюднення закону, але не раніше дня його опублікування» [36, с. 37].

«Офіційне оприлюднення закону – це доведення до відома громадян і державних органів, підприємств, установ і організацій від імені Президента України повного і точного тексту закону державною мовою» [69]. Офіційне оприлюднення нормативно-правових актів здійснюється після включення їх до Єдиного державного реєстру нормативних актів і із зазначенням присвоєного їм реєстраційного коду.

Згідно із частиною другою та третьою ст. 1 Указу Президента України від 10 червня 1997 року № 503/97 «Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності», офіційними друкованими виданнями в яких здійснюється оприлюднення законів та інших актів Верховної Ради України є «Офіційний вісник

України», газета «Урядовий кур'єр», газета «Голос України», «Відомості Верховної Ради України» [69].

«Час набрання законом чинності обчислюється з дня його першого опублікування, в якому б із вищезазначених видань воно не було здійснене. В окремих випадках закон може бути оприлюднений через телебачення, радіо, шляхом використання комп'ютерних мереж. Такі шляхи офіційного оприлюднення повинні бути передбачені в самому законі. Закони України можуть бути опубліковані і в інших виданнях, але лише після їх офіційного оприлюднення. Публікація закону в інших виданнях має інформаційний характер і не може бути використана для офіційного застосування» [69] .

Співвідношення оприлюднення і презумпції знання законів в Україні полягає у дії конституційного принципу «незнання закону не звільняє від кримінальної відповідальності».

Як зауважують В.В. Сташис та В.Я. Тацій, закон про кримінальну відповідальність може втратити чинність за таких обставин:

«1) коли він був скасований або змінений іншим законом про кримінальну відповідальність. У тексті нового закону міститься в цьому разі пряма вказівка на скасування закону, що існував раніше, або на скасування окремих положень закону, що в цілому продовжує діяти, або на заміну закону, що втратив чинність, новим;

2) коли він змінений повністю чи частково іншим законом без будь-якого зазначення про те в новому законі.

3) у зв'язку із закінченням строку дії або із зміною (усуненням) умов чи обставин, на які закон був розрахований» [36, с. 38].

Частина 3 ст. 4 КК України визначає, що час вчинення злочину – це «час вчинення особою передбаченої законом про кримінальну відповідальність дії або бездіяльності» [38]. Для злочинів з різним складом злочину часом вчинення злочину вважається:

«1) час вчинення злочинів з матеріальним складом вважається час вчинення особою суспільне небезпечної дії або бездіяльності, незалежно від часу настання їх суспільне небезпечних наслідків;

2) час вчинення злочинів з формальним складом вважається час вчинення особою самої дії або бездіяльності, яка є ознакою об'єктивної сторони;

3) час вчинення злочинів з усіченим складом часом їх вчинення вважається час виконання тієї стадії незакінченого злочину, на яку законодавець, виходячи із характеру та суспільної небезпечності діяння, переніс момент закінчення злочину;

4) час вчинення продовжуваного злочину – це час вчинення останньої дії з числа декількох тотожних дій, об'єднаних єдиним наміром, які лише у сукупності складають єдину «дію»;

5) час вчинення триваючого злочину – це час вчинення дії або бездіяльності, з якої починається так званий «злочинний стан» особи (залишення в небезпеці, втеча з місць позбавлення волі, зберігання зброї тощо);

6) час вчинення злочинів з ускладненим діянням — з часу вчинення особою всіх передбачених законом складових дій злочину» [36, с. 39].

Не встановлено достатніх доказів для доведення винуватості особи в суді та вичерпано можливості їх отримати

Насамперед, необхідно зазначити, що частина 3 ст. 62 Конституції України встановлює, що «обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях, а усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь» [32].

Стаття 84 КК України передбачає, «що доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому законом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд

встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значений для кримінального провадження та підлягають доказуванню. процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів» [35].

Відповідно до ст. 91 КПК України «факти і обставини, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню, поділяються на дві групи:

1) обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні:

а) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);

б) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;

в) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;

г) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом’якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

д) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;

є) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов’язаного з їх незаконним обігом, або

підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення;

ж) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру» [38];

2) побічні факти, які не входять до кола цих питань, які виникають в момент вчинення кримінального правопорушення, до і після нього. Причини їх утворення є різними. Вони продовжують існувати після вчинення кримінального правопорушення, не змінилися або змінилися, але не втратили важливих для доказування властивостей. Це:

а) факти, що належать до матеріальних наслідків вчинення кримінального правопорушення (пошкоджений автомобіль, замки на дверях, розбиті вікна, одяг потерпілого тощо);

б) об'єкти, що зберегли на собі сліди кримінального правопорушення (підроблені документи, гроші тощо);

в) знайдені предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій (викрадені речі, документи);

г) обстановка на місці вчинення кримінального правопорушення;

д) факти, що вказують на ознаки зовнішності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (зріст, колір волосся, риси обличчя) [39, с. 116].

Достатність доказів – це сукупність належних, допустимих та достовірних доказів, які необхідні для встановлення обставин злочину у відповідності з дійсністю і для винесення обґрунтованого рішення в процесі слідства та здійснення кримінального провадження. Достатність доказів визначається за внутрішнім переконанням осіб, що проводять дізнання, слідство, суддів та суду [81].

Належність доказів — це внутрішня їх властивість, через яку у суб'єкта доказування виникає можливість встановлювати наявність чи відсутність обставин, що входять до предмета доказування в справі, а

також інші обставини, які мають значення для правильного вирішення справи. Тобто належність доказів — це така властивість, яка відноситься до їх змісту та характеризує наявність зв'язку між доказовою інформацією та обставинами, що підлягають доказуванню [37, с. 135].

Допустимість доказів — це властивість доказів, яка робить їх придатними для доказування в кримінальному провадженні. Вона визначається наявністю належних процесуальної форми, способу і порядку їх отримання та належного суб'єкта одержання доказової інформації [37, с. 135].

П.П. Андрушко вважає, що докази іще повинні бути «…достовірними, тобто правильно, об’єктивно відображати події, факти явища, які мали місце, але вони не можуть (чи не повинні) визнаватись доказами, якщо вони одержані незаконним шляхом» [5, с. 8].

На нашу думку, вичерпані можливості отримання достатніх доказів для доведення винуватості особи в суді пов’язано з виконанням слідчим комплексу необхідних слідчих дій. При дослідженні питання, що ж саме являє собою «комплекс необхідних слідчих дій» ми стикнулися з проблемою відсутності визначення даного поняття.

Комплекс — сукупність предметів чи явищ, що становлять єдине ціле.

Стаття 223. КПК України визначає «що слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні» [39].

Отже, виходячи з загально філософського поняття «комплекс» та поняття «слідча дія» ми можемо визначити поняття «комплекс слідчих дій» як сукупність дій, що спрямовані на отримання доказів та/або перевірку вже отриманих доказів, які повинен виконати слідчий по кожному провадженні відповідно до переліку слідчих версій у конкретному кримінальному провадженні.

Смерть підозрюваного, обвинуваченого, окрім випадків коли провадження є необхідним для реабілітації померлого.

Стаття 42 КПК України визначає «що підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому статтями 276-279 КПК України, повідомлено про підозру, або особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення» [38].

Відповідно до норм КПК України «обвинуваченим (підсудним) є особа, обвинувальний акт щодо якої переданий до суду в порядку, передбаченому статтею 291 КПК України (ст. 43 КПК України)» [38]. Тобто, обвинувачений є особою, якій ставиться у вину вчинення злочину.

Слід відзначити, що за конституційними принципами здійснення правосуддя та принципами кримінального процесу «підозра (обвинувачення) не може переходити на інших осіб. Тому в разі смерті підозрюваного (обвинуваченого, підсудного) закривають кримінальне провадження по даній справі» [32].

У чинному законодавстві присутнє поняття реабілітації, яка має правовідновлювальний характер, проте мова в ньому йде лише про померлих та означає тільки відновлення чесного імені незаконно підозрюваного та обвинуваченого, тобто посмертне відшкодування моральної шкоди.

Наявність підстав виникнення права на реабілітацію далеко не завжди означає існування порушень вимог закону в процесуальній діяльності уповноважених учасників кримінального процесу.

Так, можливі випадки, коли дії цих посадових осіб у звичайному розумінні цього слова незаконними визнати не можна, проте підстави для відшкодування збитків обвинуваченому при цьому очевидні. Наприклад, на попередньому розслідуванні були зібрані достатні дані, що дають підстави для притягнення особи як обвинуваченого: громадянину було пред'явлено звинувачення, і він був заарештований.

Проте в подальшому пред'явлене звинувачення доказами не було підтверджено і кримінальне переслідування відносно обвинуваченого було припинено у зв'язку з його непричетність до вчинення злочину [93, с. 178].

«Існує вирок по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню» [35; 38]

Дана підстава закриття кримінального провадження затверджує принцип «non bis in idem» – двічі за одне й те саме не карають.

Зокрема, ст. 61 Конституції України передбачає, «що ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення» [32].

Відповідно п. 7 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права от 16 грудня 1966 р. (ратифікованого Указом Президії Верховної Ради УРСР від 19.10.1973 № 2148) «жодна людина не повинна вдруге бути судимою чи покараною за злочин, за який вона вже була остаточно засуджена чи виправдана у відповідності до закону та кримінально-процесуального права кожної країни» [57] та ст. 4 Протоколу № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод «жодна людина не може бути вдруге притягнута до відповідальності або покарана у кримінальному порядку судом однієї і тієї самої держави за злочин, за який вона вже була остаточно виправдана або засуджена відповідно до закону і кримінально-процесуального права цієї держави» [71].

Стаття 19 КПК України встановлює «що ніхто не може бути двічі обвинуваченим або покараним за кримінальне правопорушення, за яким він був виправданий або засуджений на підставі вироку суду, що набрав законної сили. Закон передбачає, що кримінальне провадження підлягає негайному закриттю, якщо стане відомо, що по тому самому обвинуваченню існує вирок суду, який набрав законної сили» [38].

Гарантією дотримання цього припису закону є передбачена ст. 284 КПК України процедура закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування в разі «якщо існує вирок по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню (п. 6 ч. 1)» [38]. З цієї підстави закрити кримінальне провадження щодо підозрюваного має право тільки прокурор [39, с. 364].

В теорії кримінального процесу, при розумінні правила «non bis in idcm», заборону притягати фізичну особу щонайменше двічі до юридичної відповідальності одного виду слід розуміти як притягнення до кримінальної відповідальності за одне й те саме кримінальне правопорушення. Отже, особа може бути притягнена за кримінальне правопорушення до різних видів відповідальності. Тобто не тільки до кримінальної відповідальності але й до цивільно-правової відповідальності, що не повинно розглядатися як притягнення двічі за одне й те саме діяння [39, с. 366].

Потерпілий або його представник відмовився від обвинувачення у приватному кримінальному провадженні

Досить значним за обсягом винятком із загального правила притягнення до кримінальної відповідальності, є кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення на підставі заяви потерпілого, проти прав, свобод та законних інтересів якого вчинено кримінальне правопорушення, та «відмова потерпілого, а у випадках, передбачених КПК України, його представника від обвинувачення є безумовною підставою для закриття кримінального провадження у формі приватного обвинуваченням» (В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова) [39, с. 366].

«Потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної,

фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди» (ст. 55 КПК України) [38].

«Потерпілого у кримінальному провадженні може представляти представник – особа, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником. Представником юридичної особи, яка є потерпілим, може бути її керівник, інша особа, уповноважена законом або установчими документами, працівник юридичної особи за довіреністю, а також особа, яка має право бути захисником у кримінальному провадженні» (ст. 58 КПК України) [38].

Стаття 477 КПК України містить положення про те, «що кримінальним провадженням у формі приватного обвинувачення є провадження, яке може бути розпочате слідчим, прокурором лише на підставі заяви потерпілого щодо кримінальних правопорушень, передбачених п 1-3 ч. 1 даної статті КПК України» [38]. Так, в новому КПК України вперше закріплено поняття «форма приватного обвинувачення».

Якщо під час досудового розслідування у кримінальному провадженні у формі державного обвинувачення виникли підстави для складання письмового повідомлення про підозру або про зміну раніше повідомленої підозри з перекваліфікацією діяння підозрюваного на кримінальне правопорушення, за яким кримінальне провадження (згідно зі ст. 477 КПК України) «може бути розпочате слідчим, прокурором лише на підставі заяви потерпілого» [38], то прокурор або слідчий за погодженням з прокурором зобов'язаний з'ясувати з цього приводу думку потерпілого і має право скласти відповідно письмове повідомлення про підозру або нове письмове повідомлення про змінену підозру лише за наявності письмової згоди на це потерпілого [39, с. 3647]. У разі відсутності такої згоди прокурор має винести постанову про закриття кримінального провадження за п.7 ч.1 ст. 284 КПК України

як у зв'язку з відмовою потерпілого від обвинувачення в межах приватного кримінального провадження [39, с. 368].

На відміну від відмови потерпілого від обвинувачення, укладення угоди про примирення не є безумовною підставою для закриття кримінального провадження. Згідно зі ст. 474 КПК України, якщо угоди досягнуто під час досудового розслідування, обвинувальний акт з підписаною сторонами угодою невідкладно надсилається прокурором до суду для вирішення питання про її затвердження вироком суду [38; 63, с. 181].

На думку О.В. Єні поняття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення, надане у ст.477 КПК України, фактично є неповним, оскільки не враховує потенційну можливість кожного кримінального провадження, де є потерпілий, перейти у площину приватного обвинувачення [25, с. 135].

Отже, ми можемо зробити висновок, що форма приватного обвинувачення за новим КПК України характеризується:

- збільшенням переліку складів кримінальних правопорушень, провадження у яких здійснюється у формі приватного обвинувачення;

- встановлення нових умов застосування такої форми обвинувачення (зокрема, наявності відповідного взаємозв’язку між особою потерпілого, особою правопорушника та вчиненим правопорушенням);

- у разі ініціації потерпілим такого провадження – подальше застосування загального порядку кримінального провадження; унікальність однієї із форм закриття провадження в разі відмови потерпілого від обвинувачення [25, с. 135-136].

Стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу

Дана підстава закриття кримінального провадження закріплює міжнародний (за Європейською конвенцією про видачу

правопорушників від 13 грудня 1957 р.) принцип екстрадиційного процесу – принципу «ad hoc», імунітету виданої особи [24].

Зазначене правове положення передбачає, що видана особа не може переслідуватися, засуджуватися або затримуватися «з метою виконання вироку чи постанови про утримання під вартою ні за яке правопорушення, вчинене до її видачі, крім правопорушення, за яке вона була видана» (ст. 14 Європейської конвенції, ст. 66 Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 р.) [24; 95].

Екстрадиція – це процес видачі правопорушника державою, на території якої перебуває ця особа, яка розшукується компетентними органами іноземної держави за вчинення на території цієї держави злочину для притягнення до кримінальної відповідальності або для приведення обвинувального вироку, який набрав силу, до виконання [12].

Умови для здійснення видачі, в т.ч. підстави для відмови у видачі, передбачені міжнародними договорами. А саме, до них відносять:

- діяння, за яке вимагається видача, має бути кримінально караним як за законодавством країни, що вимагає видачу, так і за законодавством країни, до якої звернено вимогу;
- видача здійснюється тільки щодо тих злочинів, за які передбачене покарання у виді позбавлення волі на максимальний термін не менше одного року або більш тяжке покарання; для видачі з метою виконання вироку - якщо особу засуджено до позбавлення волі на строк не менше шести місяців або більш тяжкого покарання;
- не спливли строки давності притягнення до кримінальної відповідності або виконання обвинувального вироку;
- особа, яка за станом свого здоров’я не може бути видана без нанесення шкоди її здоров’ю [12].

Статтею 25 Конституції України і відповідно статтею 10 Кримінального Кодексу України забороняється видача громадян України іноземній державі. Не підлягають видачі особи, що скоїли злочин політичного характеру і користуються правом притулку, однак не розглядаються як політичні військові злочини і злочини проти миру та людства [32].

Видача правопорушника не здійснюється, якщо він вже був притягнутий до кримінальної відповідальності за такий самий злочин або компетентними органами вже було винесено рішення не порушувати чи зупинити переслідування у зв'язку з тим самим діянням [83, с. 45].

Крім того, якщо злочин, за який вимагається видача, карається смертною карою за законодавством однієї держави, а законодавством іншої держави не передбачено смертної кари як виду покарання за такий самий злочин, у видачі злочинця відмовляється, якщо запитуюча держава не надасть запитуваній державі достатніх гарантій того, що смертний вирок не буде виконано.

Невидача власних громадян не означає, що вони залишаються безкарними. Кожна держава за проханням іншої держави зобов'язана порушити або перейняти відповідно до свого законодавства кримінальне переслідування щодо свого громадянина, підозрюваного у скоєнні злочину на території іншої держави [12].

Дослідники цієї проблематики відзначали, що «у зв'язку із реалізацією даного принципу в деяких випадках постає проблема неможливості подальшого кримінального провадження по справі». Так, наприклад, якщо особа обвинувачується у вчиненні декількох злочинів на території України, а за законодавством запитуваної держави один з них не є екстрадиційним, через що за нього у видачі відмовляється, а за інший злочин видача здійснюється, виникає питання щодо неможливості подальшого кримінального провадження по справі в частині обвинувачення особи у вчиненні злочину, за який у видачі відмовлено.

Виходячи із принципу імунітету виданої особи, провадження в цій частині має бути закрите [83, с. 46].

Взагалі всі підстави для закриття кримінального провадження, на думку Г. Р. Крет, можуть бути класифіковані за такими критеріями:

1) за характером вчиненого діяння та особи, що його вчинила: загальні та спеціальні;

2) за фактичними обставинами, які зумовлюють закриття кримінального провадження: об'єктивні та суб'єктивні;

3) залежно від того правом чи обов'язком суду є закриття кримінального провадження: обов'язкові та необов'язкові;

4) за характером рішення про закриття кримінального провадження: умовні та безумовні;

5) за характером та правовою суттю підстав закриття кримінального провадження: матеріальні та формально-процесуальні;

6) за наслідками для особи обвинуваченого (підозрюваного, підсудного): підстави, що дають право на реабілітацію та підстави, що не дають право на реабілітацію [34, с. 9].

Загальна характеристика порядку закриття кримінального провадження

Кримінальний процесуальний кодекс України зазначає наступний порядок закриття кримінального провадження як форми закінчення досудового розслідування:

«Слідчий приймає постанову про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4 частини першої статті 284 КПК України, якщо в цьому кримінальному провадженні жодній особі не повідомлялося про підозру»[38].

«Прокурор приймає постанову про закриття кримінального провадження щодо підозрюваного з підстав, передбачених частиною першою статті 284 КПК України» [38].

Відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України «рішення прокурора про закриття кримінального провадження щодо підозрюваного не є перешкодою для продовження досудового розслідування щодо відповідного кримінального правопорушення. Копія постанови слідчого про закриття кримінального провадження надсилається заявнику, потерпілому, прокурору. Прокурор протягом двадцяти днів з моменту отримання копії постанови має право її скасувати у зв'язку з незаконністю чи необґрунтованістю. Постанова слідчого про закриття кримінального провадження також може бути скасована прокурором за скаргою заявника, потерпілого, якщо така скарга подана протягом десяти днів з моменту отримання заявником, потерпілим копії постанови. Копія постанови прокурора про закриття кримінального провадження надсилається заявнику, потерпілому, його представнику, підозрюваному, захиснику. Закриття кримінального провадження або ухвалення вироку з підстави, передбаченої пунктом 1 частини другої статті 284 КПК України, не допускається, якщо підозрюваний, обвинувачений проти цього заперечує. У цьому разі кримінальне провадження продовжується в загальному порядку, передбаченому КПК України» [38].

Як зауважує А. Гетьман «прийняття рішення про закриття кримінального провадження можливе лише після всебічного, повного і неупередженого дослідження всіх обставин кримінального провадження та безпосереднього дослідження і оцінки слідчим, прокурором показань, речей і документів, які стосуються цього провадження, у їх сукупності» [13].

Відповідно до частини третьої ст. 284 КПК України «про закриття кримінального провадження слідчий, прокурор приймають постанову. Ця постанова може бути оскаржена у порядку, встановленому пп. 3 і 4 ч.1 ст. 303 КПК України» [38].

Слід зауважити, що у відповідності до кримінальних процесуальних норм «якщо в конкретному кримінальному провадженні жодній особі не повідомлялося про підозру, то слідчий складає постанову про закриття такого провадження з підстав, передбачених пунктами 1,2, 4 ч.1 ст. 284 КПК України. Прокурором складається постанова про закриття кримінального провадження щодо підозрюваного за будь-яким із пунктів (1-7), передбачених ч. 1 статті 284 КПК України [38].

Частина 4 статті 284 КПК України передбачає «що рішення прокурора про закриття кримінального провадження щодо підозрюваного не є перешкодою для продовження досудового розслідування щодо відповідного кримінального правопорушення. У кожному випадку закриття кримінального провадження слідчий зобов'язаний надіслати копію постанови заявнику, потерпілому, прокурору 284 КПК України» [38].

Також, в КПК України визначено, що «протягом десяти днів з моменту отримання копії такої постанови прокурор має право її скасувати у зв'язку з незаконністю чи необґрунтованістю. Прокурор може скасувати постанову слідчого про закриття кримінального провадження за скаргою заявника, потерпілого, якщо така скарга подана ними протягом десяти днів з моменту отримання копії постанови. Копію постанови про закриття кримінального провадження прокурор надсилає заявнику, потерпілому, його представнику, підозрюваному, захиснику» [38].

2.2. Процесуальний порядок закриття кримінального провадження слідчим на стадії досудового розслідування

Частина 4 ст. 284 КПК України визначає, що «слідчий приймає постанову про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4 частини першої статті 284 КПК України, якщо в цьому кримінальному провадженні жодній особі не повідомлялося про підозру» [38].

До таких підстав кримінальне законодавство відносить:

«1) встановлена відсутність події кримінального правопорушення;

2) встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення;

3) набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою (ч. 1 ст. 284 КПК України)» [38].

Виходячи з змісту поняття «закриття кримінального провадження», яке було нами визначено в Розділі 1, зауважимо, що закриття кримінального провадження слід розглядати і як правозастосування.

Правозастосування – це опосередкована форма реалізації норм права, яка спрямована на індивідуальне регулювання суспільних відносин. Правозастосування за своїм обсягом є найбільш об'ємною ланкою в юридичному процесі, «суттєво та формально відрізняється від безпосередніх форм: виконання, дотримання і використання» (Є.О. Гіда) [14, с. 354].

Зокрема, Є.О. Гіда зауважує, що «застосування норм права має особливі ознаки: здійснюється на підставі норм права, носить творчий, інтелектуальний характер; визначено коло суб'єктів цієї діяльності; -

має державно-владний характер; здійснюється в межах повноважень компетентного суб'єкта, а також у встановленому процедурному порядку, що регламентує цей процес; завершується виданням правозастосовного акта, що має державно-владний характер і породжує, змінює або припиняє конкретні правові відносини» [14, с. 355].

Правозастосовна правоохоронна діяльність – це сукупність дій правоохоронних органів держави, посадових осіб по створенню індивідуально-правових приписів, що є засобом застосування норм права відповідно до конкретних життєвих ситуацій, пов'язаних з охороною і захистом прав і свобод фізичних та юридичних осіб [3, с. 59].

На думку Є.О. Гіда ознаками правозастосовної правоохоронної діяльності є:

- пов'язана з реалізацією охоронної функції права;

- виявляється на практиці як владна, творча правоохоронна діяльність державних органів щодо реалізації функцій держави;

- здійснюється в процесі охоронних правовідносин;

- у процесі її реалізації відбувається втілення в життя охоронних норм права;

- здійснюється шляхом видання охоронних правозастосовних актів з приводу реалізації конкретних охоронних норм права – одержаний під час юридичної кваліфікації висновок знаходить свій вираз у вигляді правозастосовного акта та виступає кінцевим результатом правоохоронної форми правозастосовної діяльності;

- проявляється і у попереджувальній охороні встановлених законом прав і свобод членів суспільства;

- пов'язана з повсякденним вирішенням різнопланових питань охорони правопорядку [14, с. 355];

- в переважній більшості випадків невід'ємною складовою правоохоронної правозастосовної діяльності є правовий примус;

- у процесі її здійснення уповноважений орган позбавлений права діяти інакше ніж на основі закону або виходити за межі наданих йому повноважень. Зокрема, у процесі правоохоронної правозастосовної діяльності можуть бути використані лише офіційні та правомірні засоби впливу на юридичну або фізичну особу;

- чіткі вимоги щодо процесуального оформлення правоохоронної правозастосовної діяльності;

- у деяких випадках може здійснюватись і за допомогою добровільних заходів;

- виступає одним із засобів надійності та ефективності функціонування правоохоронного механізму в цілому [14, с. 356].

Рішення про закриття кримінального провадження відноситься до актів застосування права. В теорії держави і права визначено, що «акт застосування права — це індивідуальний правовий акт державновладного характеру, прийнятий компетентним органом у встановленій законодавством формі, з конкретної справи, стосовно конкретного суб'єкта, і підтверджує, встановлює, змінює або припиняє його права чи обов'язки» [4, с. 65].

Поняття та правова природа рішень як актів застосування безпосередньо кримінального та кримінально-процесуального права досить повно розкрита в теорії кримінального процесу.

Зокрема, П.А. Лупінська визначає сутність процесуальних рішень через призму їх характерних ознак:

1) процесуальні рішення відображають волевиявлення органів держави, породжують, змінюють або припиняють кримінально-процесуальні відносини, підтверджують наявність або встановлюють відсутність матеріально-правових відносин;

2) рішення можуть бути винесені тільки державним органом та посадовими особами, які ведуть кримінальне провадження, у межах їх компетентності;

3) вони повинні бути винесені у встановленому законом порядку та виражені у визначеній законом формі [48, с. 18].

Ю.В. Манаєв дає таке визначення поняття рішення слідчого – «це направлені на досягнення мети кримінального судочинства правозастосовні акти, які відповідають вимогам законності й обґрунтованості та містять обов'язкові для виконання владні волевиявлення та висновки щодо правових питань, що виникають у процесі порушення та розгляду кримінального провадження» [53, с. 109].

Враховуючи наукову позицію П.А. Лупінської, щодо загальних рис всіх видів процесуальних рішень, Ю.В.Манаєв виділяє специфічні ознаки слідчих рішень. А саме:

- рішення слідчого є актами застосування права;
- приймаються представниками органів державної влади, які здійснюють правоохоронну діяльність;
- мають владний та розпорядчий характер, оскільки спираються на силу й авторитет держави, а виконання їх забезпечується відповідними примусовими заходами;
- є у всіх випадках актами вибору, передані у формі письмового документа і повинні мати ознаки законності та обґрунтованості [53, с. 110].

А.Я. Дубинський вважає, що «процесуальне рішення слідчого – це правовий акт, в якому слідчий, в межах своєї компетенції, у встановленому кримінально-процесуальному законом порядку, виражає у вигляді державно - владних велінь висновки про виконання (або невиконання) конкретних процесуальних дій, що обумовлено необхідністю вирішення завдань кримінального судочинства та вимогами закону стосовно даної фактичної ситуації» [22, с. 34].

Отже, слідчий, приймаючи акт-рішення про закриття кримінального провадження на основі норм кримінального та

кримінально-процесуального права вчиняє правозастосовні дії в сфері владних повноважень державних правоохоронних органів.

На нашу думку, такий акт-рішення слідчого може бути класифіковано як:

1) за суб’єктом – правозастосувальний акт правоохоронних органів України;

2) за галуззю його застосування – кримінально-процесуальне право;

3) за формою зовнішнього виразу – письмовий;

4) за характером індивідуальних приписів – анулює пред’явлене обвинувачення;

5) за юридичними наслідками – правовстановлюючий (наприклад: встановлює право учасників кримінального процесу оскаржити дане рішення, або право особи звернутися з вимогою про відшкодування завданої матеріальної та моральної шкоди неправомірним притягненням як підозрюваним або обвинуваченим), правоприпиняючий (закриває кримінальне провадження).

Слідчий приймаючи рішення про закриття кримінального провадження повинен керуватися принципами застосування правових норм та загальними вимогами правильного застосування правових норм.

Принципами застосування правових норм є законність, обґрунтованість та доцільність.

Принцип законності поєднує в собі:

- принцип єдності законності на всій території України (єдність системи права і системи законодавства, а також практики його реалізації всіма суб'єктами суспільних відносин в усіх областях України та Автономній Республіці Крим);

- принцип загальності законності (законів зобов'язані дотримуватись і виконувати всі без виключення державні органи, громадські організації, посадові особи і громадяни);

- принцип дотримання й охорона прав громадян (всі органи державної влади і органи місцевого самоврядування в Україні здійснюють свої повноваження, виходячи з пріоритетності прав і свобод людини);

- верховенство права над законами і підзаконними нормативно-правовими актами, над фізичною і політичною силою держави чи інших суб'єктів громадянського суспільства [14, с. 172];

- принцип єдності законності і доцільності (рішення вищих і місцевих органів влади повинні прийматись відповідно до правових законів і закономірностей економічного і політичного розвитку суспільства);

- принцип невідворотності юридичної відповідальності за вчинені правопорушення;

- право громадян на захист;

- принцип здійснення державного нагляду і громадського контролю за точним і неухильним дотриманням законі;

- принцип єдності розуміння і застосування нормативно-правових актів на всій території всіма посадовими особами і громадянами України [50].

Отже, слідчий приймаючи рішення про закриття кримінального провадження повинен керуватися принципом законності, а саме:

1) враховувати положення не тільки кримінально-процесуального законодавства, але й нормами кримінального права та інших галузей права;

2) не залежно від того, який соціальний чи майновий стан мають обвинувачений та потерпілий застосовувати норми про закриття кримінального провадження однаково для всі учасників кримінального процесу;

3) забезпечити охорону прав осіб помилково визнаних обвинуваченими в кримінальному провадженні, осіб, які винні у

вчиненні злочинів невеликої суспільної небезпеки і можуть бути виправлені шляхом застосування до них примусових заходів виховного характеру та осіб, які втратили ознаки суспільної небезпечності;

4) керуватися постановами Пленуму Верховного суду з питань роз'яснення норм про закриття кримінального процесу та внутрішніми інструкціями щодо ведення процесуальної документації.

Обґрунтованість слідчого рішення – означає, що правозастосовчий акт повинен бути мотивованими. Тобто, обґрунтованість рішення слідчого про закриття кримінального провадження означає, що в рішенні повно відображені обставини, що мають значення для цього кримінального провадження і для вирішення процесуального питання про закриття кримінального провадження, висновки слідчого про встановлені обставини закриття кримінального провадження є вичерпними, відповідають дійсності і підтверджуються належними і допустимими доказами.

Доцільність – це відповідне співвідношення між метою, яка міститься в нормі права, і діяльністю суб'єкта з реалізації цієї норми. Норма права носить загальний характер і не може передбачати всієї різноманітності конкретних випадків, але вона дає можливість виконавцю врахувати їх. Норма, як правило, передбачає межі вирішення справи за розсудом. Правозастосувач у рамках норми повинен обрати рішення, яке є найбільш правильним щодо цілі норми. Доцільність у застосуванні не має протиставлятися законності й обґрунтованості [11, с. 25].

Отже, приймаючи рішення про закриття кримінального рішення слідчий повинен керуватися метою забезпечення охорони прав осіб помилково визнаних обвинуваченими в кримінальному провадженні, незастосування кримінального покарання до тих осіб, які винні у вчиненні злочинів невеликої суспільної небезпеки і можуть бути

виправлені шляхом застосування до них примусових заходів виховного характеру та осіб, які втратили ознаки суспільної небезпечності.

Керуючись загальними вимогами до правозастосування [11,с. 26] ми можемо визначити такі вимоги до прийняття слідчим рішення про закриття кримінального провадження:

1) слідчий приймаючи рішення про закриття кримінального провадження повинен діяти в межах власної компетенції, що закріплені в законодавстві (зокрема, приймати рішення про закриття кримінального провадження відповідно до положень п. 1 ч. 4 ст. 284 КПК України [38]);

2) на підставах, передбачених у гіпотезі правової норми, що застосовується (знову ж на основі п. 1 ч. 4 ст. 284 КПК України [38]);

3) у точній відповідності і за процедурою, встановленою законом;

4) у відповідності зі змістом закону;

5) у формі, передбаченій законом (у формі протоколу).

Форма прийняття слідчим рішення про закриття кримінального провадження має форму постанови.

Процес застосування норм права може починатися з ініціативи органу чи особи, уповноваженої застосовувати правові норми, а також за вказівкою вищестоящого органу чи за заявою зацікавлених осіб, і являє собою систему послідовних дій, які називаються стадіями процесу застосування правових норм [11, с. 26].

Керуючись загальнотеоретичними положеннями щодо стадій правозастосування, визначимо етапи прийняття рішення слідчим про закриття кримінального провадження:

Етап перший – встановлення та аналіз фактичних обставин справи (всіх необхідних даних про дію чи подію яка мала, має чи буде мати місце та відбувається їхнє вивчення, пізнання), що потребує застосування правової норми [11, с. 27]. Тобто, слідчий встановлює: чи відсутня подія кримінального правопорушення; чи відсутній в діянні

склад кримінального правопорушення; чи набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою.

Етап другий – вибір норми права та її аналіз (перевірка достовірності та правильності тексту норми права, її аналіз щодо меж дії у часі, просторі та за колом осіб) [11,с. 27]. Тобто, на другому етапі слідчий здійснює юридичну кваліфікацію певного факту, який є підставою застосування юридичної норми про закриття кримінального провадження.

Етап третій процесу застосування правової норми — це прийняття рішення кримінальному провадженні, базується на результатах, досягнутих на попередніх етап застосування правової норми. Результатом цієї стадії є прийняття рішення, яке знаходить своє закріплення в акті застосування права, тобто у виданні індивідуального акту владного характеру, що встановлює права і обов'язки конкретних суб'єктів [11, с. 27]. Отже, на третьому етапі слідчий оформляє прийняте рішення про закриття кримінального провадження у вигляді письмового акту-постанови.

На думку Р. І. Матюшенко «постанову слід визначити як процесуальний акт, який містить в собі письмове вираження рішення органу, що здійснює провадження щодо кримінального провадження» [54, с. 16]. Постанова є формою об’єктивізації рішення [27].

Відповідно до ч. 5 ст 110 КПК України «постанова слідчого складається з: вступної частини, яка повинна містити відомості про: місце і час прийняття постанови; прізвище, ім’я, по батькові, посаду особи, яка прийняла постанову; мотивувальної частини, яка повинна містити відомості про: зміст обставин, які є підставами для прийняття постанови; мотиви прийняття постанови, їх обґрунтування та посилання на положення цього Кодексу; резолютивної частини, яка повинна містити відомості про: зміст прийнятого процесуального рішення; місце та час (строки) його виконання; особу, якій належить виконати

постанову; можливість та порядок оскарження постанови. Постанова слідчого, прокурора виготовляється на офіційному бланку та підписується службовою особою, яка прийняла відповідне процесуальне рішення. Постанова слідчого, прокурора, прийнята в межах компетенції згідно із законом, є обов'язковою для виконання фізичними та юридичними особами, прав, свобод чи інтересів яких вона стосується» [38].

Отже, постанова про закриття кримінального провадження, яка була винесена слідчим – це процесуальний акт, в якому викладено прийняте мотивоване рішення про закінчення провадження у конкретному кримінальному провадженні.

2.3. Оскарження рішення слідчого про закриття кримінального провадження

Конституція України зобов'язує органи державної влади і органи місцевого самоврядування та їх посадових і службових осіб діяти «лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» [38]. Право на оскарження рішення слідчого про закриття кримінального провадження відносяться до конституційного права особи.

Зокрема, оскарження дій і рішень при провадженні досудового розслідування визначається як «форма реагування з метою їх скасування або зміни шляхом подачі скарги прокуророві або до суду» [92].

Призначення оскарження рішення слідчого про закриття кримінального провадження полягає у наступному:

- забезпечення прав та законних інтересів осіб, які беруть участь у відповідному кримінальному процесі [9, с. 97];
- встановлення істини у справі;
- виявлення недоліків під час розслідування злочинів та в діяльності осіб і органів, відповідальних за кримінальне провадження [17, с. 125].

Загалом, ч. 1 ст. 55 Конституції України передбачає, що «Права і свободи людини і громадянина захищаються судом» [32]. Рішенні Конституційного Суду № 9-зп від 25.12.97 р. визначає що: «частину першу статті 55 Конституції України треба розуміти так, що кожному гарантується захист прав і свобод у судовому порядку. Суд не може відмовити у правосудді, якщо громадянин України, іноземець, особа без громадянства вважають, що їх права і свободи порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші ущемлення прав та свобод. Відмова суду у

прийнятті позовних та інших заяв, скарг, оформлених відповідно до чинного законодавства, є порушенням права на судовий захист, яке згідно зі статтею 64 Конституції України не може бути обмежене» [32].

Частина 2 ст. 55 Конституції України зазначає що «кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб» [32]. Офіційне трактування даного положення дається в рішенні Конституційного Суду України від 14.12.2011 № 19-рп/2011: «в аспекті конституційного звернення положення частини другої статті 55 Конституції України (254к/96-ВР) необхідно розуміти так, що конституційне право на оскарження в суді будь-яких рішень, дій чи бездіяльності всіх органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб гарантовано кожному. Реалізація цього права забезпечується у відповідному виді судочинства і в порядку, визначеному процесуальним законом» [72].

Частини 3-5 ст. 55 Конституції України конкретизує, які саме форми захисту, окрім судового, можуть бути використані особою, право якої порушено або порушується: «Кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань» [32].

Безпосередньо, в кримінально-процесуальному законодавстві нормативно закріплено порядок оскарження рішень прийнятих посадовими особами, як один із гарантій захисту прав і законних інтересів учасників кримінального судочинства [15, с. 138]. Нормативно-правовому регулюванню даного кримінально-процесуального інституту

присвячено гл. 26 КПК України, що відображає важливу правову гарантію захисту прав учасників кримінального процесу відповідно до ст. 7 КПК України [38].

Право на оскарження рішення слідчого про закриття кримінального провадження відноситься до загальних засад кримінального провадження. На думку В.Я. Тація загальні засади кримінального провадження – це «визначальні, фундаментальні, імперативні положення щодо закономірностей і найбільш суттєвих властивостей кримінального процесу, які обумовлюють їх значення як засобу для захисту прав і свобод людини і громадянина, а також для врегулювання діяльності органів та посадових осіб, які ведуть кримінальне провадження. Вони є керівними положеннями для закріплення завдань кримінального провадження, побудови його стадій, окремих проваджень, інститутів» [39, с. 374].

Стаття 24 КПК України визначає, що «кожному гарантується право на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності суду, слідчого судді, прокурора, слідчого в порядку, передбаченому КПК України» [38].

«Право на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності слідчого» є однією з найважливіших гарантій захисту особою своїх прав і свобод від їх порушення в кримінальному провадженні. Право на оскарження рішення слідчого про закриття кримінального провадження дозволяє учасникам кримінального провадження повною мірою реалізувати свої процесуальні права й забезпечити захист власних інтересів та сприяє виявленню й усуненню порушень і помилок, допущених при здійсненні кримінального провадження [39, с. 375].

Відповідно до ст. 303 КПК України «рішення слідчого про закриття кримінального провадження може бути оскаржено заявником, потерпілим, його представником чи законним представником» [38].

Як вже зазначалося нами у п. 2.1. даної роботи та у відповідності до положень кримінального процесуального законодавства «потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди» (ст. 55 КПК України) [38]. «Потерпілого у кримінальному провадженні може представляти представник – особа, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником. Представником юридичної особи, яка є потерпілим, може бути її керівник, інша особа, уповноважена законом або установчими документами, працівник юридичної особи за довіреністю, а також особа, яка має право бути захисником у кримінальному провадженні» (ст. 58 КПК України) [38].

Ст. 60 КПК України «заявником є фізична або юридична особа, яка звернулася з заявою або повідомленням про кримінальне правопорушення до органу державної влади уповноваженого розпочати досудове розслідування, і не є потерпілим» [38]. Процесуальний статус заявника у кримінальному провадженні є новелою нового КПК України.

Кримінальне законодавство ставить вимоги до особи, яка може бути заявником. Так заявник-фізична особа – це дієздатна особа, що не є потерпілим та досягла 16-річного віку, тобто віку кримінальної відповідальності «за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину» (ст. 383 КК України) [35].

На думку В. Я. Тація та В. П. Пшонки «заяви та повідомлення про кримінальне правопорушення подаються до прокуратури, органів досудового розслідування, оперативних підрозділів як в усній, так і в письмовій формі, але заяви повинні стосуватися вчинення кримінального правопорушення не стосовно заявника, а інших фізичних або юридичних осіб» [39, с. 82].

Поняття «юридична особа» відсутнє в кримінальному процесі, тому слід скористатися аналогією закону та в основу визначення поняття «заявник-юридична особа» покласти поняття «юридична особа у цивільному законодавстві. Так, відповідно до ст. 80 ЦК України юридичною особою є «організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку». Юридична особа наділяється цивільною правоздатністю і дієздатністю, може бути позивачем та відповідачем у суді (ч. ст. 80 ЦК України) [90].

На нашу думку, заявник-юридична особа – це організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку, має відповідний обсяг цивільної правоздатності і дієздатності, яка подала заяву про вчинення кримінального правопорушення стосовно інших фізичних та/або юридичних осіб.

Ми вважаємо, що право на оскарження рішення слідчого про закриття кримінального провадження – це загальна засада кримінального провадження, міра можливої поведінки потерпілого, його представника або заявника, що дає їм можливість повною мірою реалізувати свої процесуальні права, забезпечити захист власних інтересів та сприяти виявленню і усуненню можливих порушень і помилок, допущених при прийнятті рішення про закриття кримінального провадження.

Визначення предмету оскарження рішення слідчого про закриття кримінального провадження є одним із важливих аспектів дослідження даного кримінально-процесуального інституту.

Слід відзначити, що новелою ст. 303 КПК України стала можливість оскаржити не тільки дії слідчого, а також його рішення та бездіяльність [38].

Ще до прийняття нового КПК України В.Т. Маляренко зазначав, що на етапі досудового провадження предметом оскарження виступають:

а) процесуальні рішення;

б) процесуальні дії;

в) непроцесуальні дії;

г) процесуальна бездіяльність [41, с. 50].

При реалізації потерпілим, його представником або заявником права на оскарження рішення слідчого про закриття кримінального провадження предметом оскарження виступає саме рішення слідчого.

У листі Вищого спеціалізованого суду «Про деякі питання порядку оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування» від 09.11.2012 № 1640/0/4-12 зазначається, що «рішення, дії, бездіяльність, перелік яких визначено у ч. 1 ст. 303 КПК України, можуть бути оскаржені на стадії досудового розслідування, але не можуть бути предметом оскарження на стадії підготовчого судового засідання» [45]. Тобто, реалізувати право на оскарження рішення слідчого про закриття кримінального провадження потерпілий, його представник та/або заявник мають на стадії досудового провадження.

В зазначеному листі Вищого спеціалізованого суду пояснюється, «що скарги на рішення слідчого про закриття кримінального провадження, можуть бути подані особою протягом десяти днів з дня отримання нею копії постанови про закриття провадження (ст. 304 КПК України)» [45]. Вказана норма визначає особливий порядок обчислення терміну оскарження постанови-рішення слідчого про закриття кримінального провадження. Зокрема, «в такому випадку строк обчислюється з моменту отримання особою копії оскаржуваної постанови. Разом із цим слід враховувати загальні вимоги щодо додержання процесуальних строків, що встановлені у ст. 116 КПК України, згідно з якою строк подання скарги на стадії досудового провадження не вважається пропущеним, якщо скаргу або інший документ здано до його закінчення на пошту або передано особі, уповноваженій її прийняти, а для осіб, які тримаються під вартою або

перебувають у медичному чи психіатричному стаціонарі, спеціальній навчально-науковій установі, - якщо скаргу або інший документ подано службовій особі відповідної установи до закінчення відповідного строку» [38; 45].

Ст. 304 КПК України визначає, що «скарга повертається, якщо: 1) скаргу подала особа, яка не має права подавати скаргу; 2) скарга не підлягає розгляду в цьому суді; 3) скарга подана після закінчення строку, передбаченого частиною першою цієї статті, і особа, яка її подала, не порушує питання про поновлення цього строку або слідчий суддя за заявою особи не знайде підстав для його поновлення» [38].

«Копія ухвали про повернення скарги невідкладно надсилається особі, яка її подала, разом із скаргою та усіма доданими до неї матеріалами. Слідчий суддя, суд відмовляє у відкритті провадження лише у разі, якщо скарга подана на рішення, дію чи бездіяльність слідчого, прокурора, що не підлягає оскарженню. Копія ухвали про відмову у відкритті провадження невідкладно надсилається особі, яка подала скаргу, разом із скаргою та усіма доданими до неї матеріалами. Ухвала про повернення скарги або відмову у відкритті провадження може бути оскаржена в апеляційному порядку. Повернення скарги не позбавляє права повторного звернення до слідчого судді, суду в порядку, передбаченому КПК України» (ст. 304 КПК України) [38].

«Якщо скарга відповідає вимогам закону, суддя відкриває провадження та постановляє ухвалу про призначення скарги до розгляду. При цьому слід мати на увазі, що відповідно до ч. 2 ст. 306 КПК України скарга має бути розглянута не пізніше 72 годин з моменту її надходження до суду (за винятком скарги на рішення про закриття кримінального провадження). Для розгляду скарги на рішення про закриття кримінального провадження законом встановлено п'ятиденний строк» [45].

Водночас слідчий має право самостійно усувати допущені порушення без рішення відповідного слідчого судді по суті скарги. Самостійне скасування слідчим рішення про закриття кримінального провадження скасовується постановою. У разі самостійного скасування слідчим рішення про закриття кримінального провадження, припинення дії чи бездіяльності, яка оскаржується слідчим суддею, що закриває провадження за скаргою відповідною ухвалою.

Відповідно до положення кримінального процесуального законодавства «прокурор має право самостійно скасувати рішення слідчого про закриття кримінального провадження. Тобто прокурор, за наявності підстав, має право скасувати рішення слідчого про закриття провадження, наслідком чого є закриття провадження за скаргою слідчим суддею» (ч. 2 ст. 305 КПК України) [38].

Розгляд заяви про оскарження рішення слідчого про закриття кримінального провадження не може відбуватись за відсутності особи, яка подала заяву, або її представника. Слід мати на увазі, що наслідки неприбуття потерпілого, чи його представника та заявника передбачені у ст. 325 КПК України та полягають у наступному: «якщо в судове засідання не прибув за викликом потерпілий, який належним чином повідомлений про дату, час і місце судового засідання, суд, заслухавши думку учасників судового провадження, залежно від того, чи можливо за його відсутності з’ясувати всі обставини під час судового розгляду, вирішує питання про проведення судового розгляду без потерпілого або про відкладення судового розгляду (ст. 325 КПК України) [38].

Висловлення позиції слідчого, щодо підстави прийняття рішення про закриття кримінального провадження є важливим для прийняття законного та обґрунтованого рішення за скаргою потерпілого, його представника чи заявника. Але встановлення у ст. 306 КПК України обов'язкової участі останніх при розгляді скарги не є перешкодою для розгляду скарги по суті за їх відсутності. Тому вказівка про

обов'язковість участі слідчого, прокурора не суперечить положенню, згідно з яким скаргу може бути розглянуто і за їх відсутності [45].

За результатами розгляду скарг на рішення слідчого про закриття кримінального провадження постановляється ухвала.

У КПК Україні визначено вичерпний перелік рішень, які може бути прийнято за результатами розгляду скарги. А саме ухвала про скасування рішення слідчого про закриття кримінального провадження у випадку визнання його незаконним. Ухвала за результатами розгляду скарги постановляється у нарадчій кімнаті та викладається окремим процесуальним документом із дотриманням вимог ст. 372 КПК України.

Якщо підстави для задоволення скарги відсутні, слідчий суддя постановляє ухвалу про відмову у задоволенні скарги про оскарження рішення слідчого про закриття кримінального провадження. Як виключення з загального правила заборони оскарження рішення слідчого судді ухвала про відмову у задоволенні скарги на постанову про закриття кримінального провадження підлягає оскарженню в апеляційному порядку. Така ухвала слідчого судді може бути оскаржена протягом 5 днів із дня її оголошення безпосередньо до суду апеляційної інстанції [45].

У главі 26 КПК України спеціально не встановлено перелік осіб, які мають право на апеляційне оскарження ухвал слідчого судді про відмову у задоволенні скарги про оскарження рішення слідчого про закриття кримінального провадження. Для вирішення питання про те, чи має особа право звертатись із апеляційною скаргою на ухвалу слідчого судді, необхідно враховувати, чи стосується оскаржувана ухвала прав, свобод, інших інтересів особи, яка звертається із апеляційною скаргою.

Тому у цьому випадку слід керуватись ст. 393 КПК України, яка у п. 7 та п. 10 ч. 1 визначає, що: «потерпілий або його законний представник чи представник (мають право оскаржити ухвалену слідчого судді про відмову у задоволенні скарги про оскарження рішення

слідчого про закриття кримінального провадження – доповнено нами) – у частині, що стосується інтересів потерпілого, але в межах вимог, заявлених ними в суді першої інстанції» та «інші особи у випадках, передбачених КПК України». На нашу думку, до категорії «інші особи у випадках, передбачених КПК України» у випадку апеляційного оскарження ухвали слідчого судді про відмову у задоволенні скарги про оскарження рішення слідчого про закриття кримінального провадження слід віднести і заявника так, як кримінально-процесуальне законодавство надає йому право оскаржити рішення слідчого про закриття кримінального провадження у суді першої інстанції [38].

Отже, підсумовуючи вищезазначене ми вважаємо, що право на оскарження рішення слідчого про закриття кримінального провадження – це загальна засада кримінального провадження, міра можливої поведінки потерпілого, його представника або заявника, що дає їм можливість повною мірою реалізувати свої процесуальні права, забезпечити захист власних інтересів та сприяти виявленню і усуненню можливих порушень і помилок, допущених при прийнятті рішення про закриття кримінального провадження.

На нашу думку, процедура оскарження рішення слідчого про закриття кримінального провадження складається з таких етапів:

1. Передумова виникнення права оскарження рішення слідчого про закриття кримінального провадження – прийняття слідчим рішення про закриття кримінального провадження.

2. Надсилання слідчим постанови про закриття кримінального провадження заінтересованим особам – учасникам кримінального провадження (протягом трьох днів з моменту складання постанови слідчим про закриття кримінального провадження).

3. Подача потерпілим, його представником або заявником скарги на рішення слідчого про закриття кримінального провадження

(протягом десяти днів з дня отримання ним копії постанови про закриття провадження).

4. Відкриття рішення по скарзі про оскарження рішення слідчого про закриття кримінального провадження або відмова у відкритті.

5. Прийняття рішення по скарзі про оскарження рішення слідчого про закриття кримінального провадження слідчим суддею, самоскасування постанови слідчим або скасування постанови слідчого про закриття кримінального провадження прокурором.

6. Прийняття слідчим суддею ухвали про відмову у задоволенні скарги про оскарження рішення слідчого про закриття кримінального провадження або скасування постанови слідчого про закриття кримінального провадження.

Як додатковий етап:

7. Апеляційне оскарження слідчим ухвали слідчого судді про відмову у задоволенні скарги про оскарження рішення слідчого.

ВИСНОВКИ

В результаті комплексного вивчення проблем процесуального порядку закриття кримінального провадження слідчим та розробки окремих науково-практичних рекомендацій нам вдалося дійти наступних висновків.

Форма закінчення досудового розслідування – це кримінально-процесуальна правозастосовна форма припинення кримінально-процесуальних відносин (закриття кримінального провадження) або їх зміни («звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності або звернення до суду з обвинувальним актом чи клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру» ст. 283 КПК України) шляхом винесення уповноваженою особою відповідного акту-рішення.

На нашу думку закриття кримінального провадження, як одна з форм закінчення досудового слідства слід розуміти в широкому та вузькому розумінні.

В широкому розумінні закриття кримінального провадження, як одна з форм закінчення досудового слідства – це самостійний правовий інститут кримінально-процесуальної гарантії проти незаконного притягнення особи до кримінальної відповідальності або звільнення її за реабілітуючи підстав.

В вузькому розумінні закриття кримінального провадження, як одна з форм закінчення досудового слідства – це юридичний факт у вигляді процесуального акту (дії уповноваженої особи в процесі здійснення своїх кримінально-процесуальних повноважень) що є передумовою припинення кримінально-процесуальних відносин.

Закриття кримінального провадження, як одна з форм закінчення досудового слідства виступає кримінально-процесуальною правозастосовчою формою зовнішнього прояву результатів досудового

розслідування та встановлення об'єктивної істини, щодо факту вчинення суспільно-небезпечного карного діяння та винесення рішення про закриття кримінального провадження.

В історичному розвитку кримінально-процесуального інституту закриття кримінального провадження можна виділити наступні етапи, що характеризуються різним ступенем визначеності підстав та порядку закриття кримінального провадження:

Етап становлення кримінально-процесуального інституту закриття кримінального провадження та його розвиток в період до першої поливини XVII ст.

Етап розвитку інституту закриття кримінального провадження в законодавстві за часів Російської імперії з другої половини XVII ст. до початку XIX ст.

Етап розвитку інституту закриття кримінального провадження в законодавстві Російської імперії з початку XIX – до початку XX ст.

Етап розвитку інституту закриття кримінального провадження в законодавстві РРФСР та УСРР з початку 20-х років XX ст. до кінця 50-х років XX ст.

Етап розвитку інституту закриття кримінального провадження в законодавстві УРСР з кінця 50-х років XX ст. до прийняття нового КК України у 2001 р. (КПК УРСР 1960 р.).

Етап розвитку інституту закриття кримінального провадження в законодавстві УРСР з кінця 50-х років XX ст. до прийняття нового КК України у 2001 р. (КПК УРСР 1960 р.).

Кримінально-процесуальний інститут закриття кримінального провадження – це сукупність кримінально-процесуальних правових норм, що регулюють заключний етап розслідування, який завершує процес збирання доказів, та визначають кримінально-процесуальної гарантії проти незаконного притягнення особи до кримінальної відповідальності або звільнення її за реабілітуючи підстав.

Закриття кримінального провадження – це кримінально-процесуальний інститут, що регулює процедуру завершення кримінального провадження на стадії досудового розслідування з метою забезпечення охорони прав осіб помилково визнаних обвинуваченими в кримінальному провадженні, незастосування кримінального покарання до тих осіб, які винні у вчиненні злочинів невеликої суспільної небезпеки і можуть бути виправлені шляхом застосування до них примусових заходів виховного характеру та осіб, які втратили ознаки суспільної небезпечності.

Хоча рішення про закриття кримінального провадження не є беззаперечне свідчення недоліків у роботі слідчих, проте безпідставне відкриття кримінального провадження та помилки у розслідуванні дозволяють уникнути покарання особам, винним у вчинені злочину і обмежують права та законні інтереси держави і потерпілих.

Враховуючи вищезазначене, можна виділити наступні ознаки закриття кримінального провадження:

1) закриття кримінального провадження регулюється системою правових норм, що забезпечують самостійність регулювання даних кримінально-процесуальних відносин;

2) закриття кримінального провадження характеризується безпосереднім зв’язком між правовими нормами та особливостями даних кримінально-процесуальних правовідносин;

3) стала процесуальна форма з визначеною системою процесуальних дій, які вчиняються при закритті кримінального провадження;

4) забезпечення завершення регулювання кримінально-процесуальних правовідносин або їх зміну.

Частина 1 ст. 284 передбачено, що «кримінальне провадження закривається в разі, якщо: встановлена відсутність події кримінального правопорушення; встановлена відсутність в діянні складу кримінального

правопорушення; не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати; набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою; помер підозрюваний, обвинувачений, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого; існує вирок по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню; потерпілий, а у випадках, передбачених КПК України, його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення; стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу; стосовно податкових зобов'язань особи, яка вчинила дії, передбачені статтею 212 Кримінального кодексу України, досягнутий податковий компроміс відповідно до підрозділу 9-2 розділу XX "Перехідні положення" Податкового кодексу України; існує нескасована постанова слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4, 9 цієї частини, у кримінальному провадженні щодо того самого діяння, що розслідувалося з дотриманням вимог щодо підслідності; після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений статтею 219 цього Кодексу, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи» [38].

Зокрема, законодавець закріплює в ч. 2 ст. 284 КПК України положення про те, що «кримінальне провадження закривається судом:

«у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності; якщо прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення, за винятком випадків, передбачених КПК України»; досягнуто податковий компроміс у справах про кримінальні правопорушення, передбачені статтею 212 Кримінального кодексу

України, відповідно до підрозділу 9-2 розділу XX "Перехідні положення" Податкового кодексу України» [38] .

Стаття 284 КПК України має імперативний характер, що містить чітко визначене правило поведінки, категоричні приписи щодо підстав закриття кримінального провадження. Тобто зазначений в даній нормі перелік підстав для закриття кримінального провадження є вичерпним та не підлягає розширеному трактуванню.

Всі підстави закриття кримінального провадження на реабілітуючи та нереабілітуючі. Реабілітуючі підстави закриття кримінального провадження – це ті підстави, які свідчать про повну невинуватість особи у вчиненні злочину, що їй інкримінується, тягнуть за собою зняття з неї обвинувачення, відновлення її доброго імені, гідності та репутації, а також відшкодування шкоди, завданої незаконним притягненням до відповідальності, затриманням або взяттям під варту. Нереабілітуючі підстави – це такі, які звільняють від відповідальності та покарання особу, визнану винною у вчиненні злочину

«Прокурор приймає постанову про закриття кримінального провадження щодо підозрюваного з підстав, передбачених частиною першою статті 284 КПК України. Рішення прокурора про закриття кримінального провадження щодо підозрюваного не є перешкодою для продовження досудового розслідування щодо відповідного кримінального правопорушення» [38] .

Частина 4 ст. 284 КПК України визначає, що «Про закриття кримінального провадження слідчий, прокурор приймає постанову, яку може бути оскаржено у порядку, встановленому цим Кодексом. Слідчий приймає постанову про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4, 9, 9-1 частини першої цієї статті, якщо в цьому кримінальному провадженні жодній особі не повідомлялося про підозру. Прокурор приймає постанову про закриття кримінального

провадження щодо підозрюваного з підстав, передбачених частиною першою цієї статті». До таких підстав кримінальне законодавство відносить: «1) встановлена відсутність події кримінального правопорушення; 2) встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення; 3) набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою» [38].

Виходячи з змісту поняття «закриття кримінального провадження», яке було нами визначено вище, зауважимо, що закриття кримінального провадження слід розглядати і як правозастосування.

Рішення про закриття кримінального провадження відноситься до актів застосування права. Слідчий, приймаючи акт-рішення про закриття кримінального провадження на основі норм кримінального та кримінально-процесуального права вчиняє правозастосовні дії в сфері владних повноважень державних правоохоронних органів.

На нашу думку, такий акт-рішення слідчого може бути класифіковано як: за суб’єктом – правозастосувальний акт правоохоронних органів України;за галуззю його застосування – кримінально-процесуальне право; за формою зовнішнього виразу – письмовий; за характером індивідуальних приписів – анулює пред’явлене обвинувачення; за юридичними наслідками – правовстановлюючий, правоприпиняючий.

Слідчий приймаючи рішення про закриття кримінального провадження повинен керуватися принципами застосування правових норм та загальними вимогами правильного застосування правових норм.

Зокрема, слідчий повинен керуватися принципом законності, а саме: враховувати положення не тільки кримінально-процесуального законодавства, але й нормами кримінального права та інших галузей права; не залежно від того, який соціальний чи майновий стан мають обвинувачений та потерпілий застосовувати норми про закриття кримінального провадження однаково для всі учасників кримінального

процесу; забезпечити охорону прав осіб помилково визнаних обвинуваченими в кримінальному провадженні, осіб, які винні у вчиненні злочинів невеликої суспільної небезпеки і можуть бути виправлені шляхом застосування до них примусових заходів виховного характеру та осіб, які втратили ознаки суспільної небезпечності; керуватися постановами Пленуму Верховного суду з питань роз'яснення норм про закриття кримінального процесу та внутрішніми інструкціями щодо ведення процесуальної документації.

Обґрунтованість рішення слідчого про закриття кримінального провадження означає, що в рішенні повно відображені обставини, що мають значення для даного кримінального провадження і для вирішення процесуального питання про закриття кримінального провадження, висновки слідчого про встановлені обставини закриття кримінального провадження є вичерпними, відповідають дійсності і підтверджуються належними і допустимими доказами.

Приймаючи рішення про закриття кримінального рішення слідчий повинен керуватися метою забезпечення охорони прав осіб помилково визнаних обвинуваченими в кримінальному провадженні, незастосування кримінального покарання до тих осіб, які винні у вчиненні злочинів невеликої суспільної небезпеки і можуть бути виправлені шляхом застосування до них примусових заходів виховного характеру та осіб, які втратили ознаки суспільної небезпечності.

Керуючись загальними вимогами до правозастосування ми можемо визначити такі вимоги до прийняття слідчим рішення про закриття кримінального провадження:

1) слідчий приймаючи рішення про закриття кримінального провадження повинен діяти в межах власної компетенції, що закріплені в законодавстві (зокрема, приймати рішення про закриття кримінального провадження відповідно до положень п. 1 ч. 4 ст. 284 КПК України);

2) на підставах, передбачених у гіпотезі правової норми, що застосовується (знову ж на основі п. 1 ч. 4 ст. 284 КПК України);

3) у точній відповідності і за процедурою, встановленою законом;

4) у відповідності зі змістом закону;

5) у формі, передбаченій законом (у формі протоколу).

Форма прийняття слідчим рішення про закриття кримінального провадження має форму постанови. Постанова про закриття кримінального провадження, яка була винесена слідчим – це процесуальний акт, в якому викладено прийняте мотивоване рішення про закінчення провадження у конкретному кримінальному провадженні.

Призначення оскарження рішення слідчого про закриття кримінального провадження полягає у наступному:

- забезпечення прав і законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному процес;
- встановлення істини у справі;
- виявлення недоліків під час розслідування злочинів та в діяльності осіб і органів, відповідальних за кримінальне провадження.

Ми вважаємо, що право на оскарження рішення слідчого про закриття кримінального провадження – це загальна засада кримінального провадження, міра можливої поведінки потерпілого, його представника або заявника, що дає їм можливість повною мірою реалізувати свої процесуальні права, забезпечити захист власних інтересів та сприяти виявленню і усуненню можливих порушень і помилок, допущених при прийнятті рішення про закриття кримінального провадження.

На нашу думку, заявник-юридична особа – це організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку, має відповідний обсяг цивільної правоздатності і дієздатності, яка подала

заяву про вчинення кримінального правопорушення стосовно інших фізичних та/або юридичних осіб.

Підсумовуючи вищезазначене ми вважаємо, що право на оскарження рішення слідчого про закриття кримінального провадження – це загальна засада кримінального провадження, міра можливої поведінки потерпілого, його представника або заявника, що дає їм можливість повною мірою реалізувати свої процесуальні права, забезпечити захист власних інтересів та сприяти виявленню і усуненню можливих порушень і помилок, допущених при прийнятті рішення про закриття кримінального провадження.

На нашу думку, процедура оскарження рішення слідчого про закриття кримінального провадження складається з таких етапів:

1. Передумова виникнення права оскарження рішення слідчого про закриття кримінального провадження – прийняття слідчим рішення про закриття кримінального провадження.

2. Надсилання слідчим постанови про закриття кримінального провадження заінтересованим особам – учасникам кримінального провадження (протягом трьох днів з моменту складання постанови слідчим про закриття кримінального провадження).

3. Подача потерпілим, його представником або заявником скарги на рішення слідчого про закриття кримінального провадження (протягом десяти днів з дня отримання ним копії постанови про закриття провадження).

4. Відкриття рішення по скарзі про оскарження рішення слідчого про закриття кримінального провадження або відмова у відкритті.

5. Прийняття рішення по скарзі про оскарження рішення слідчого про закриття кримінального провадження слідчим суддею, самоскасування постанови слідчим або скасування постанови слідчого про закриття кримінального провадження прокурором.

6. Прийняття слідчим суддею ухвали про відмову у задоволенні скарги про оскарження рішення слідчого про закриття кримінального провадження або скасування постанови слідчого про закриття кримінального провадження.

Як додатковий етап:

1. Апеляційне оскарження слідчим ухвали слідчого судді про відмову у задоволенні скарги про оскарження рішення слідчого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александров Ю. В.. Кримінальне право України: Заг. частина: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. К.: МАУП, 2004. 328 с.

2. Альшевский Т.В. Процессуальные документы уголовного судопроизводства. М.: Норма, 1983. 179 с.

3. Амеліна К.Є., Ковальова М.А., Коган Б.Р. Правознавство./ К.Є. Амеліна, М.А. Ковальова, Б.Р. Коган. М.: Вид-во МГТУ ім. Н.Е. Баумана, 2006. 216 с.

4. Андрусяк Т. Г. Теорія держави і права [Текст]: навч. Посібник. Львів: Фонд «Право для України», 1997. 198 с.

5. Андрушко П. П. Поняття доказів у кримінальному судочинстві, їх достовірності, належності та допустимості. Адвокат. – № 4(127) 2011. С. 6-14.

6. Белякова А.М. Гражданско-правовая ответственность за причинение вреда: Автореф. дис.... доктора юрид. наук. М.: МГУ, 1987. 55 с.

7. Бетрозов С. А. Институт реабилитации в уголовном процессе России : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». СПб., 2006. 23 с.

8. Білецький Л. Руська правда й історія її тексту / за ред. Ю. Книша. Українська Вільна Академія Наук в Канаді. Вінніпег. 1993. 342 с.

9. Благодир С. М. Закриття кримінальної справи в досудовому слідстві: [навч. посіб.]. Тернопіль: Економічна думка, 2001. 112 с.

10. Большой Энциклопедический словарь. Електронна бібліотека. – URL: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc3p/310266

11. Ведєрніков Ю.А., Папірна А.В. Теорія держави і права: Навч. посіб. К.: Знання, 2008. 333 с

12. Видача правопорушників (екстрадиція) Офіційний сайт Міністерства юстиції URL: http://www.minjust.gov.ua/9597

13. Гетьман А. Науково-практичний коментар нового Кримінального процесуального кодексу України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: http://yport.inf.ua/zakrittya-kriminalnogo-provadjennya-50529.html

14. Гіда Є.О. Теорія держави та права. К.: Норма, 2011. 576 с.

15. Глобенко Г.І. Закриття кримінальних справ з нереабілітуючих підстав: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Х., 2007. 209 с.

16. Глобенко Г.І. Закриття кримінальних справ з нереабілітуючих підстав: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Х., 2007. 19 с.

17. Григорьев В.Н., Кузьмин Г.А. Правовые и организационные основы принятия решений в уголовном процессе (досудебные стадии): Монография. М.: Юнити-Дана, Закон и право, 2003. 136 с.

18. Григорьев В.Н., Победкин А.В., Яшин В.Н. Уголовный процесс: ученик. М.: Изд-во Эксмо, 2005. 564 с.

19. Гришин Ю.О. Постанова слідчого та прокурора про закриття кримінального провадження: особливості структури і змісту. URL: http://www.corp-lguvd.lg.ua/d130108.html

20. Громов Н.А. Уголовный процесс России: Учеб. пособ. URL: http://www.zipsites.ru/books/ugolovnyi_process_pos/

21. Дриндіна К. В. Поняття та ознаки малозначності діяння в кримінальному праві. URL: http://конференция.com.ua/files/image/konf%208/sb8_4_28

22. Дубинский А.Я. Прекращение уголовного дела в стадии предварительного расследования. К., 1975. 163 с.

23. Дубровіна А. Б. Джерела права України в першій пол. XIX ст. К.: «Проблеми правознавства», 1966. 293 с.

24. Європейська конвенція про видачу правопорушників від 13 грудня 1957 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_033

25. Єні О.В. Деякі аспекти кримінального провадження у формі приватного обвинувачення. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА. 2013. № 2. С. 134-139.

26. Жогин Н.В., Фаткуллин Ф.Н. Предварительное следствие. М., 1965. 314 с.

27. Здриковский В.А. Постановление как разновидность следственных документов в советском уголовном процессе. нРоль аппаратов уголовного розыска и следствия в борьбе с преступостью. Омск. 1973. С. 26-37.

28. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави і права: Підручник. К.: Кондор, 2006. 477 с.

29. Кистяковский А.Ф. Права, по которым судится малороссийский народ: Высочайшим всепресветлейшей, державнейшей Великой Государыни Императрицы Елизаветы Петровны, самодержицы всерос., ее импер. Священнейшего Величества повелением: Из 3 кн. /Под. ред. А.Ф. Кистяковского. К.: Универ. тип., 1879. 1054 с.

30. Ковалев В. А. Прекращение уголовных дел в условиях деятельности органов дознания: [учеб. пособ.]. М.: МССШМ МВД СССР, 1990. 64 с.

31. Коваленко Є. Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2006. 285 с.

32. Конституція України: від 28.06.1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. Із змін. та допов.

33. Кравчук М. В. Теорія держави і права. Проблеми теорії держави і права: Навчальний посібник. - 3-тє вид., змін, й доп. Тернопіль: Карт-бланш, 2002. 247с.

34. Крет Г. Р. Теоретичні, правові та прикладні аспекти закриття кримінальних справ у суді : автореф. дис ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Одеса: Б.в., 2010. 20 с.

35. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25. Ст. 131.

36. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.; За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. К.: Концерн "Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 1196 с.

37. Кримінальний процес: підручник / за ред. Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної. Х.: Право, 2010. 608 с.

38. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9-10. Ст. 474.

39. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Х.: Право, 2012. Т. 1: 768 с.; Т. 2. 664 с.

40. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28.12.1960 № 1001-05 URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1001-05

41. Кримінально-процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар. /за заг. ред. В.Т. Маляренка, В.Г. Гончаренка. вид. четверте, переробл. та доповн. К.: Юрисконсульт, КНТ. 2007. 896 с.

42. Кунєв Ю. Д. Діяльність митної служби України: проблеми правової організації: [монографія]. Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2009. 242 с.

43. Лиеде А.А. Общественное поручительство в уголовном судопроизводстве. М.,1963. 203 с.

44. Лист (судебник) великого князя Казимира Ягайловича 1468 р. Електронна бібліотека. URL: http://constituanta.blogspot.com/2011/07/1468.html

45. Лист Вищого спеціалізованого суду «Про деякі питання порядку оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування» від 09.11.2012 № 1640/0/4-12. Електронна бібліотека. – URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v16

46. Лобойко Л. М. Кримінальний процес: підручник. К.: Істина, 2014. 432 с.

47. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право: курс лекцій: [навч. посіб.]. К.: Істина, 2007. 456 с.

48. Лупинская П.А. Решения в уголовном судопроизводстве. Их виды, содержание и форма. М., 1976. 126 с.

49. Ляш А.О., Благодир С.М. Закриття кримінального провадження за новим КПК України: деякі питання. Адвокат. 2013. № 1(148). С. 25-28.

50. Макаров Н.Л. Поняття та ознаки принципу законності. URL: http://ru.osvita.ua/vnz/reports/law/9569/

51. Маляренко В. Т. Кримінальний процес України: стан та перспективи розвитку: навч. посіб. К., 2004. 127 с.

52. Малярчук Н. В. Приватне обвинувачення як диференціація кримінально-процесуальної форми : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». К., 2010. 20 с.

53. Манаев Ю.В. Применение норм уголовного права в процессуальных решениях следователя. Вопросы укрепления социалистической законности на предварительном следствии. Волгоград, 1976. С. 109–114.

54. Матюшенко Р. І. Виконання процесуального рішення про закриття кримінальної справи: дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ України МВС України. К., 2004. 168 с.

55. Михайлов В.А. Наиболее распространенные ошибки при прекращении уголовных дел на предварительном следствии в советском уголовном процессе. Проблемы повышения эффективности предварительного следствия. Вильнюс, 1969. С. 129-135.

56. Михеєнко М. М. Кримінальний процес України / М.М. Михеєнко, В. Т. Нор, В. П. Шибіко [2-е вид., перероб. і допов.]. К.: Либідь, 1999. 536 с.

57. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043

58. Молдован А. В. Кримінальний процес України : навч. посіб. / А. В Молдован, С. М. Мельник. К.: Центр учб. л-ри, 2013. 368 с.

59. Назаров В. В., Омельяненко Г. М. Кримінальний процес України: Навчальний посібник. К.: Атіка, 2008. 584 с.

60. Орленко В. І. Історія держави і права зарубіжних країн: Посіб. для підготов, до іспитів -3-є вид. стереотип. К.: Вид. Паливода А.В. 2008. 244 с.

61. Орлов Ю. К. Проблемы теории доказательств в уголовном процессе. М.: Юристъ, 2009. 152 с.

62. Основи держави і права: навчальний посібник / Ред. А.М. Колодій, А.Ю. Олійник. Київ: Либідь, 1997. 208 с.

63. Перепелиця С. І. Правова природа кримінального провадження у формі приватного обвинувачення та її регламентація за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. Право і безпека. 2012. № 4. С. 180–185.

64. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія. Х.: Аріс ЛТД, 2007. 237 с.

65. Правда руська. Тексти на основі 7 списків та 5 редакцій. Склав та підготував до друку проф. С. Юшков. К.: ВУАН, 1935. Редакція IV. 144 с.

66. Правознавство: навч. посіб. / В. І. Кунченко-Харченко, В.Г. Печерський, Ю. Ю. Трубін. К.: Кондор, 2011. 476 с.

67. Про затвердження Положення про застосування Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду»: Наказ Міністерства юстиції, Генеральної прокуратури та Міністерства фінансів України від 4 берез. 1996 р. № 6/5/3/41. Верховна Рада України. URL: http://zakon.nau.ua/doc/?code=z0106-96

68. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду: Закон України від 1 грудня 1994 р. № 266/94-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1995. № 1. Ст. 2.

69. Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності: Указ Президента України від 10 червня 1997 року № 503/97. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/503/97/card5#Links

70. Про ратифікацію Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права: Указ Президії Верховної Ради УРСР від 19.10.1973 № 2148. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2148-08

71. Протокол N 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 22.11.1984 № 7. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_804

72. Рішення Конституційного Суду України від 14.12.2011 № 19-рп/2011. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-117

73. Рішення Конституційного Суду України від 25.12.1997 № 9-зп URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-97

74. Самбор М.А. Відсутність події злочину та відсутність у діянні складу злочину як обставини, що виключають провадження у кримінальній справі: національний та зарубіжний досвід у забезпеченні прав, свобод та інтересів людини і громадянина під час прийняття рішення про відмову в порушенні кримінальної справи. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2011. № 3. С. 308-324.

75. Сиза Н.П. Суди і кримінальне судочинство України в добу Гетьманщини: Автореф. дис. …канд. юрид. наук: 12.00.09. Київський національний університет ім. Т.Г. Шевченко. К., 2002. 16 с.

76. Скакун О.Ф. Теорія права і держави: Підручник. – 2-ге видання. К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. 520с.

77. Смирнов А.В., Калиновский К.Б. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации. Постатейный / Под общ. ред. А.В. Смирнова. URL: http://www.kalinovsky-k.narod.ru/p/komm-024.htm

78. Статут Великого князівства Литовського 1588 року// Електронна бібліотека. URL ступу: http://uk.wikisource.org/wiki/ 3

79. Строгович Н.С. Курс советского уголовного процесса. М., 1968. 296 с.

80. Татаров О. Ю. Закриття кримінального провадження: проблеми теорії та практики. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). № 25’2011. С. 296- 303.

81. Терминологический словар. Електронна бібліотека. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/TS000270.html

82. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України: підручник. [4-те вид., доп. і перероб.]. К.: Вид-во А.С.К., 2003. 1120 с.

83. Тітко І. А. Окремі питання правової регламентації екстрадиції за кримінально-процесуальним кодексом України. Юридична наука і практика. № 1 (2011). С.45-51.

84. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 18.12.2001 N 174-ФЗ (ред. от 04.06.2014). URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_163962/

85. Уставъ уголовного судопроизводства. Систематический комментарий. При участии: А.О. Кони, В.К. Случевского и др. / Подъ общей ред. проф. М.Н. Гернета. М.: Издательство М.М. Зива, Т-во Типографиі А.И. Мамонтова, 1914. Вып. III. 944 с.

86. Философский энциклопедический словарь / Ред.-сост.: Е.Ф. Губский, Г.В. Кораблева, В.А. Лутченко. М.: Инфра-М, 1998. 489 с.

87. Философский энциклопедический словарь / Ред.-сост.: Е.Ф. Кельман, Г.В. Кораблева, В.А. Лутченко. М.: Инфра-М, 1998. – 576 с.

88. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Атіка, 2004.488 с

89. Хавронюк М.І. Відсутність складу злочину: кримінально-правовий аспект. Вісник Академії адвокатури України. 1(14) 2009. С. 246-249.

90. Цивільний кодекс України: від 16 січня 2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40. Ст. 356.

91. Шевченко Т.В., Бортновська З.П., Солоткий С.А. До питання про докази у кримінальному судочинстві. Вісник Верховного Суду України. 2009. №11. С. 25-32.

92. Шемшученко Ю.С. Юридична енциклопедія. URL: http://leksika.com.ua/legal/

93. Яновицька Г. Б. Відновлення майнових прав незаконно засуджених та реабілітованих громадян : дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. Національний ун-т внутрішніх справ. Х., 2005. 178 с.

94. Яровий Р.С., Кунченко-Харченко В. І., Печерський В. Г., Трубін Ю. Ю. Правознавство: навч. посіб. К.: Кондор, 2011. С. 366

95. Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_009